

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Blanka Petráková

**POJETÍ SPOLEČENSKÉ SMLOUVY
U HOBBESE, LOCKA A ROUSSEAU**

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., DSc.

Katedra politologie a sociologie

Datum: 10. 4. 2019

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 118 508 znaků včetně mezer.

Blanka Petráková

V Praze, dne 10. 4. 2019

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce prof. JUDr. Janu Kyselovi, Ph.D., DSc., za všechny jeho čas, shovívavost a vstřícnost, kterou mi v průběhu psaní věnoval. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům, kteří se mnou nelehké období tvorby diplomové práce absolvovali a poskytli mi podporu, kdykoli jsem potřebovala.

Děkuji

Obsah

Úvod	1
1 Stručný nástin geneze pojmu společenské smlouvy.....	3
2 Thomas Hobbes	5
2.1 Život	5
2.2 Přirozený stav ve světle definic.....	6
2.3 O příčinách a zrození státu	7
2.4 Suverén, držitel veškeré moci	9
2.5 Formy vlády - výhody a nevýhody.....	13
2.6 Co stát oslabuje a vede k jeho rozkladu	15
2.7 Kritika.....	16
3 John Locke	19
3.1 Život	19
3.2 Přirozený stav jako období rozumu.....	20
3.3 Vznik vlastnictví prostřednictvím práce.....	21
3.4 Počátek občanské společnosti a státního zřízení	23
3.5 Organizace dobrého státu	26
3.6 Prerogativa.....	28
3.7 Kritika.....	29
4 Jean-Jacques Rousseau.....	31
4.1 Život	31
4.2 Přirozený stav a počátek sociální nerovnosti	33
4.3 O vlastnictví aneb vznik společnosti	34
4.4 Státní těleso, jak ho uvést do pohybu?	37
4.5 Charakteristika jednotlivých vládních forem	42
4.6 O zdravém státu, jeho nemocech a smrti.....	43
4.7 Kritika.....	45
5 Komparace.....	47

5.1 Přirozený stav	47
5.2 Společenská smlouva	49
5.3 Suverén, suverenita a řízení státu	50
Závěr.....	54
Seznam literatury a dalších pramenů.....	58
Abstrakt	61
Klíčová slova.....	61
Abstract	62
Key words.....	62

Úvod

Proč existuje stát? Jak vznikl? A jakým způsobem by měl fungovat? Tyto otázky jsem si položila během svého studia nesčetněkrát. Téma společenské smlouvy jsem si vybrala z několika důvodů. Často jsem uvažovala, jak má být státní moc ideálně uplatňována, jak vlastně vznikla a jakou roli zastávám já jako občan určitého státního zřízení. Zajímalo mě, zda mi klasické pojetí společenské smlouvy je schopno poskytnout odpovědi na mé otázky.

Existuje celá řada přístupů, které jsou potenciálně způsobilé vysvětlit a definovat vznik státu i jeho optimální organizaci. Mezi nejznámější patří teorie teologické, psychologické, v neposlední řadě teorie násilí a nejrůznější právní teorie. V podmnožině právních teorií nalezneme také koncept společenské smlouvy. Jedná se o metaforu označující imaginární smluvní vztah mezi společnostmi a státem, který vznikl tak, že se členové společnosti dobrovolně vzdali části svých práv a svobod a delegovali je na nově vzniklou nadřazenou jednotku - na stát. Tato teorie však nezahrnuje pouze okamžik vzniku státu. Jednotliví autoři se taktéž věnují stavu před jejím uzavřením a poté správnému uspořádání státní moci a postavení občanů.

Chtěla jsem rovněž zjistit, zda teorie společenské smlouvy dnes stále potřebujeme. Jestli je jejich poselství stále aktuální a přínosné. Žijeme v době pochybností, kdy mnozí polemizují o legitimitě dnešních států a jejich moci. Dle mého názoru je zásadní stále zkoumat motivy, na kterých je vystavěna naše společnost, a připomínat si jejich význam. Co je však legitimita a jakou úlohu hraje? Dodnes se odborníci nemohou shodnout. Můžeme na ni hledět z několika různých úhlů, přestože její detailní zkoumání není cílem mé práce. Zmíním spíše přirozenoprávní pojetí, kdy je pro filosofy důležité hledisko spravedlnosti a legitimitou označují ospravedlnění státní moci a vládnoucího aparátu. Vybrala jsem dvě definice, které mi přišly srozumitelné a vyjadřující podstatu pojmu. Legitimitu můžeme vidět jako oprávněnost politického systému vystupovat jako politická moc (Žaloudek 2004, s. 231). Z jiného pohledu na ni lze hledět jako na obecné uznání práva na výkon politické moci nebo uplatňování

politického zřízení (Večeřa 2002, s. 126). Vždy se však jedná o určité ospravedlnění existence a výkonu státní moci. Krátké zamyšlení bude ještě provedeno v závěru práce.

Cílem práce je zmapovat teorie společenské smlouvy v pojetí tří významných autorů, a to Thomase Hobbesa, Johna Locka a Jean-Jacquesa Rousseaua, kteří teorii společenské smlouvy podrobně rozpracovali, a metodou komparace zjistit, jak spolu souhlasí ve stěžejních bodech svých děl. Těmi jsou přirozený stav, akt uzavření společenské smlouvy, suverén, suverenita a organizace státního zřízení. Následně se pokusím odpovědět na otázky, které jsem si položila v prvních větách úvodu. Vybraní autoři nejsou první, kdo s myšlenkou společenské smlouvy přišel. Jejich názory však zformulovaly společnost a pojetí státu do podoby, v jaké ho známe dnes a v jakém žijeme.

Práce je členěna do pěti kapitol. V první je stručně nastíněn vznik a historický vývoj teorií společenské smlouvy od stoiků až po Grotia. V následujících třech kapitolách jsou rozebrány aspekty smluvních teorií jednotlivých autorů. Ve druhé kapitole je to Thomas Hobbes, jenž žil z velikánů nejdříve. Poté navazuje třetí kapitolou John Locke a jako poslední je v kapitole čtvrté uveden nejmladší z autorů, Jean-Jacques Rousseau. Každá z kapitol začíná krátkým zrekapitulováním života a tvorby. Další podkapitoly se věnují popisu přirozeného stavu, samotnému aktu uzavření společenské smlouvy a fungování ideálního státního zřízení. Zahrnují rovněž postavení občanů vůči státu a pojetí suverenity a základních práv. Na konci každé kapitoly je uvedena kritika, která obsahuje můj názor na autorovo dílo, zhodnocení od jiných filosofů a návaznost politických směrů a teorií. Poslední, pátá kapitola, se věnuje komparaci základních bodů, které zkoumám u všech autorů, a krátkému shrnutí. V závěru se navíc zamyslím nad významem teorie společenské smlouvy pro dnešní společnost i řád. Také se věnuji se některým judikátům Ústavního soudu a pohledu na legitimitu naší Ústavy.

1 Stručný nástin geneze pojmu společenské smlouvy

Příběh teorií společenských smluv jakožto problematiky smluvního vzniku státu se začal psát okolo 4. století př. n. l. v antickém Řecku. Stoikové tehdy jako vůbec první označili státní zřízení za výsledek dohody stran, které se tímto aktem snažily zajistit si vzájemnou bezpečnost na úkor části svých svobod (Krsková 2003, s. 39-40). Dalším nepominutelným filozofem byl bezpochyby Platón, Sokratův nejslavnější žák. V dílech Ústava (De republica, kolem r. 380 př.n.l.) a Zákony (Nómoi) se zabýval příčinami vzniku státu a také tím, jak nejlépe zajistit spravedlnost, která pro něho představovala významnou hodnotu. Dále hledal způsob, jak nejlépe uspořádat státní zřízení, potažmo vychovávat vladaře. Stát v Platónově pojetí vzniká ve chvíli, kdy lidé začnou cítit, že potřebují ostatní k naplňování svých zájmů. V důsledku toho se začnou sdružovat na jednom místě a vzniká osada, kterou Platón používá jako metaforu ke státnímu zřízení.

Filosofové slasti a lásky k životu, Epikúrejci, se těmito myšlenkami také zabývali. Smyslem uzavírání smlouvy je pro ně pouze prospěch jednotlivce. Stát v tomto pojetí vystupuje jako garant dohody, že si lidé nebudou vzájemně škodit a narušovat duševní mír. Právo vnímají jako důsledek zřeknutí se prvotní svobody. Před uzavřením dohody si lidé navzájem škodili a tento stav nebyl vůbec idylický. Podobné pojetí teorie společenské smlouvy můžeme později vysledovat u Hobbese i Rousseaua (Krsková 2003, s. 74-76). Ve středověkém myšlení se smluvní teorie vzniku státu v podstatě neobjevují a jsou nahrazeny představou o Božském původu společnosti, která je podrobena Božím zákonům. Filosofické teorie soustředující se na jednotlivce a lidský původ zákonů jsou přirovnávány k ďábelskému počínání (Naxera aj. 2013, s. 6).

S příchodem renesance se učenci navrací k římskému právu a zvolna se opět začínají objevovat úvahy o vzniku státu na základě dohody lidí. Byli to glosátoři, kdo dal prostor pro tyto staronové myšlenky. Způsobili revoluci v pojetí právní vědy a dopomohli k založení právního stavu a práva tak, jak je známe dnes. Plně se tyto teorie vrátily však až v dobách osvícenství, kdy také zaznamenaly největší rozkvět (Krsková 2003, s. 168).

Do čela se dostal racionalismus, kterému sice v rozmachu stále bránilo náboženství, ale reformace umožnila určité uvolnění a vytvoření prostoru pro pozvolný vznik liberalismu a přirozenoprávního chápání lidí. Právní věda se soustřeďovala na jednotlivce a učila respektovat jeho svobodou vůli a vrozená práva.

Prvním autorem, který se znovu začal zabývat teorií společenské smlouvy, byl Holanďan Hugo Grotius ve svém díle Tři knihy o právu válečném a mírovém (*De Jure Belli ac Pacis Libri Tres*, 1625). Těžištěm jeho myšlenek bylo hledání zdroje práva, které by dokázalo upravit vztahy uvnitř státu tak, aby byly pro všechny přijatelné a ochotně je dodržovali. Grotius usoudil, že takovým vhodným zdrojem je morálka. Při zkoumání fungování mezinárodního práva objevil nedostatky i v organizaci toho vnitrostátního. Tyto úvahy ho dovedly až ke zkoumání esence státu. Stát podle něho vznikl na základě smlouvy, kterou uzavřel lid jakožto nositel suverenity a přenesl ji na něj za účelem realizace společného dobra. Suverenitu již lid nemůže získat zpět, nemůže se tedy za žádných okolností vzepřít špatné vládě. Grotiův pohled dal jasné obrysy nejen teoriím o společenské smlouvě, ale i přirozenoprávní doktríně a postavil základ pro vznik mezinárodního práva. Dalším filosofem, který navázal na tyto výchozí myšlenky, byl konečně Thomas Hobbes (Krsková 2003, s. 249-268).

2 Thomas Hobbes

2.1 Život

Thomas Hobbes se narodil roku 1588 v Malmesbury do nelehkého období Anglických dějin. Jeho matka ho dokonce porodila předčasně kvůli šoku z postupu španělských vojsk. Hobbesův otec, vikář, nebyl úplně vzorným rodičem a po jedné rvačce uprchl od rodiny. Naštěstí se jich ujal bohatý strýc, který mu zajistil vzdělání na Oxfordu. Hobbes studoval pozdní scholastiku, což pravděpodobně zformulovalo jeho netradiční vztah k Bohu. Po studiích se rozhodl pro kariéru soukromého učitele. Zaměstnal jej šlechtický rod Cavendishů, jenž Hobbese významně podporoval po celý jeho život. Hobbes měl navíc k dispozici skvěle vybavenou knihovnu, čímž se mohl dále všestranně rozvíjet (Plháková 2006, s. 27).

Po vypuknutí občanské války v Anglii, která zapříčinila konec monarchie a popravu krále Karla I., emigroval do Paříže. Opět se uchýlil k pedagogické činnosti. Měl zde možnost vyučovat i následníka anglického trůnu Karla II. Hobbes občanské války prožíval velmi těžce. Nemohl snést utrpení, které přinášely, a bezesporu ho ovlivnily v jeho politickém smýšlení. Do rodné vlasti se vrátil až roku 1651. Během svého pobytu v Evropě měl možnost seznámit se s tvorbou největších intelektuálních velikánů té doby, jako byl Bacon nebo Descartes. Hobbesovo přemýšlení významně ovlivnil také Galileo Galilei a jeho geometrické teorie. Hobbes se jejich prostřednictvím pokoušel zkoumat společenské vztahy. Po těchto událostech byl jeho život poměrně klidný a dožil se úctyhodných 92 let.

Hobbesovo dílo skromě politických a církevních statí sestává z překladatelské činnosti. Ve většině svých politických spisů vyjadřuje stále stejné myšlenky, avšak jiným způsobem. Dává je například do souvislosti s různými historickými událostmi. Základním politickým textem je dílo O občanu (*De Cive*, 1642), na které navazuje jeho nejslavnější kniha - *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického* (*Leviathan, or The Matter, Forme and Power of a Common Wealth Ecclesiasticall and Civil*, 1651), kterým ho

rozpracoval a dotvořil k dokonalosti. Ke konci svého života na Leviathan navázal v Behemontovi (Behemont, 1668) kde shrnul a opět zopakoval své názory. Pokusil se také o jejich aplikaci na konkrétní praktické situace, což se však nesetkalo s velkým úspěchem (Naxera-Stulík 2013, s. 32).

Rovněž je třeba zmínit autorův dlouhodobý boj s církví. Církevními představiteli byl považován za ateistu a veliké nebezpečí. Žádali dokonce vydání zatykače a následné upálení, k čemuž naštěstí nedošlo. Hobbes je ohrožoval především svými svéráznými názory obsaženými nejen v Leviathanu. Hobbesovo pravé vyznání není úplně jasné. Jeho představa Boha však byla na svou dobu neobvyklá až pobuřující, protože nezapadala do žádného církví vytvořeného rámce. Kněžím se nelíbilo, že nadřazoval úlohu krále jako suveréna, který si prostřednictvím své suverenity může církev podmanit. Dále se církvi přičilo jeho tvrzení, že současná církev je jen důsledkem špatného výkladu Písma (Cetl 1985, s. 309-310, Plháková 2006, s. 27-28, Rogers 2007, s. 413-415).

2.2 Přirozený stav ve světle definic

Přirozený stav označuje situaci, ve které se lidé nacházeli před pomyslným uzavřením společenské smlouvy a vznikem státu. Popisem tohoto stavu se autoři snaží přiblížit podmínky, ve kterých společnost fungovala. Stejně tak se pisatelé zabývají důvody, které vedly lidstvo k opuštění přirozeného stavu a vytvoření státu.

Pro Hobbesovo dílo je typické, že nejdříve definuje základní pojmy, se kterými následně dále pracuje. Vytváří tak logickou kostru, na kterou dále už jen nabaluje další souvislosti. Jeho Leviathan je díky tomu velice jasný a srozumitelný. Jedná se o hlavní zdroj, ze kterého budu čerpat. V následujících řádcích se budu věnovat pojmům, které utváří přirozený stav.

Nejprve bylo pro Hobbese zásadní určit, co je přirozené právo. Je to možnost chování, která dovoluje člověku dělat vše, co mu umožní zachování svého života. Může tedy například v sebeobraně usmrtit druhého. V přirozeném stavu neexistuje vlastnické právo. Každý tak má

právo na jakoukoli věc, i na tu, kterou zrovna drží soused nebo nejlepší přítel. Z toho plyne neustálá nejistota, které je třeba zabránit. Jediný způsob, který Hobbes vidí, je stvoření nadřazené jednotky, která bude určité jistoty a řád zajišťovat.

Dále je třeba rozlišit přirozený zákon od přirozeného práva. Přirozený zákon je závazné pravidlo chování, které objevili lidé pomocí svého rozumu. Na rozdíl od přirozeného práva obsahuje imperativ, tedy přikazuje, aby se člověk zdržel všeho, co by mohlo ohrozit jeho přežití. Dále přichází na řadu pojem svoboda, což je v podstatě absence vnějších překážek. Mohou existovat překážky, které člověku jeho moc omezí, ale se zbytkem může disponovat, jak se mu zlíbí. Člověk tedy disponuje v přirozeném stavu absolutní svobodou.

Hobbes zastává názor, že jsou si všichni od přírody rovni a nikdo nemá právo nárokovat si více než druzí. Tato rovnost v lidech vzbuzuje pocit, že mají stejné předpoklady k dosažení svých cílů. Pokud mají dva lidé stejný cíl, ale profitovat z něj může pouze jeden, vzniká nepřátelství. To v sobě zahrnuje potřebu podrobit si a nejlépe zničit svého protivníka. Pokud si tak někdo vybuduje například sídlo, je velmi pravděpodobné, že se najdou další, kteří se ho pokusí uzmout pro sebe. Tento stav Hobbes nazývá válkou. Během války se lidstvo nemůže rozvíjet, protože se musí neustále zabírat bojem o vlastní přežití. Aby byl člověk vyveden z této doby zmaru a chmurů, je třeba najít nadřazenou moc, která bude způsobilá usměrnit lidské vášně a přinést mír (Hobbes 2015, s. 87-92).

2.3 O příčinách a zrození státu

Aby se lidé dostali z válečného stavu, kde se musí neustále bát o vlastní přežití, vstupují dobrovolně pod vyšší moc – vytvářejí stát. Státní zřízení prostřednictvím hrozby trestu odrazuje potenciální škůdce a zajišťuje mír. Nutí všechny dodržovat přirozené zákony. Ty vycházejí ze zásad spravedlnosti. Člověk by se měl zkrátka dle Hobbesova vidění chovat pouze tak, jak by chtěl, aby se k němu chovali ostatní (2015, s. 117).

Vyvstává tak otázka, zda je nutné zakládat stát a k čemu je donucující moc. Větší skupina lidí by měla být schopna ochránit své členy a jejich majetek. Autor tyto skupiny trefně staví do kontrastu s mravenčími koloniemi, které žádné represivní složky nemají. Kvůli poukázání rozdílnosti lidských společenství osvětluje, proč lidé nad sebou potřebují moc, která by je usměrňovala. Lidé na rozdíl od drobného hmyzu neustále soupeří o prostředky s ostatními. Vzniká závist, posléze nenávist a nakonec válka. U mravenců naopak převládá skupinové dobro, které vzniká od přírody a realizuje se naplňováním potřeb individuálních jednotlivců. Také jejich rozum je značně omezený. Proto nemohou ostatním závidět a vůbec nehodnotí schopnosti ostatních. Člověk si rád myslí, že je chytřejší a celkově skvělejší a chce druhé ovládat. Tím vznikají mnohé nesváry a občanské války. Navíc člověk jiným nepřeje úspěch, přeje ho pouze sám sobě. Je vidět, že Hobbesovo pojetí lidské přirozenosti je značně pesimistické a skeptické (Hobbes 2015, s. 119-120).

Pro člověka existuje jediný způsob, jak si zajistit prosperitu a jak ostatní přimět k budování společných zájmů. Tím je předání veškeré moci jednomu člověku nebo vybranému shromáždění. Tak vznikne jedna vůle, která bude řídit ostatní a zajišťovat prosperitu všech, ne pouze jednotlivců. V podstatě jde o smlouvu každého s každým. Já se vzdám vlády nad sebou ve prospěch jednoho, pokud ty se také vzdáš své moci ve prospěch této osoby. Vzniká stát – Leviathan¹, neboli smrtelný Bůh, který byl povolán, aby zajišťoval mír (Hobbes 2015, s. 119-120). Leviathan představuje fiktivní, symbolickou entitu. Vzniká nová duše vytvořená díky spojení lidí. Duše, která bezpečně a jako jediná pozná, co je pro tělo (lid) nejlepší (Dyzenhaus 2001, s. 482-483).

Pokud mezi sebou lidé uzavřou výše uvedenou dohodu, hovoříme o státu vzniklém ustavením. Platí, že svým souhlasem všichni dopředu stvrzují všechna rozhodnutí svrchované moci i pro případ, že s nimi nesouhlasí. Lidé, kteří takto kontrahují, vyčerpávají právo uzavřít jinou úmluvu s obdobným obsahem. Jde o to, že názor suveréna se díky souhlasu vyjádřeném ve smlouvě stává automaticky názorem všeho lidu. Není tedy možné ani případné vystoupení pro nespokojenost s panováním suveréna nebo přechod pod jiného (Hobbes 2015, s. 121-122). Z toho plyne, že vládce nikdy nejedná nespravedlivě a nikdy nepůsobí bezprávi

¹ *Název Leviathan je převzat z Bible a označuje mořskou příšeru, před kterou se třesou i andělé (Job 41:17).*

svému lidu, protože lid dal ve smlouvě souhlas ke všemu jednání a může tedy vinit jen sám sebe. Suverén je stvořen k ochraně poddaných, k zachování jejich života a k zajištění jejich prosperity a především míru (Hobbes 2015, s. 124).

Kromě státu vzniklých ustavením rozeznává Hobbes ještě státy vzniklé za použití síly. Jedná se o státy, kdy si na lidech suverenitu vymohl někdo násilím. Za použití síly přinutil ostatní, aby ho stanovili suverénem. Zajímavé je, že toto je jediný rozdíl, který Hobbes mezi těmito dvěma způsoby vzniku státu rozeznává. Jinak je vidí stejně legitimní jako státy vzniklé „dobrovolně“. Svůj pohled odůvodňuje tak, že ustavené státy vznikají stejně tak ze strachu o vlastní život jako státy ustavené silou. Jen onen strach způsobuje jiný činitel. Žádný další rozdíl v tom není a ten nedostačuje pro založení nelegitimnosti suveréna. Jedná se tedy o úplně stejný stát se stejnými právy a povinnostmi, jako by byl založen ustavením. Občané se proti němu stejně tak nemohou bouřit a stěžovat si, a panovník suverenitu nemůže pozbyt jinak, než že se jí vzdá (Hobbes 2015, s. 139-140).

2.4 Suverén, držitel veškeré moci

Suverén je vybaven řadou účinných nástrojů. Jedním z nich je právo suveréna být soudce, případně je jmenovat. Někdo ve státě musí posuzovat, jaká jednání odporují míru, případně intenzitu takového narušení a příslušný trest. Soudy také slouží k řešení soukromoprávních sporů mezi poddanými. Obecně se dá říci, že zajišťují spravedlnost. Dále se vznikem státu vzniká právo poddaným na vlastnictví a suverénovi povinnost zajistit jeho nerušený výkon zákony. V přirozeném stavu měli všichni právo na všechno a je třeba určit, jaké chování je nyní zákonné, nezákonné, co je vlastnictví a kdo má oprávnění jej vykonávat.

Ke státu neodmyslitelně patří také pravomoc rozhodovat o vedení války a uzavírání míru s okolními státy. V neposlední řadě je to také pravomoc spravovat svou zemi a za tímto účelem vybírat nejrůznější úředníky a správce. Posledním z práv je udělování čestných titulů, poct či jiných odměn, kterými se odměňují zásluhy a poddaní se motivují k větší poslušnosti a menší touze podrývat suveréna (Hobbes 2015, s. 125-126).

Tyto pravomoci jsou nepřenositelné na jiné orgány či osoby a tvoří samý základ suverenity. Jsou nepřevoditelné, protože jejich postoupení by suverénovi bránilo v jejich provádění, stát by slábl a byl náchylnější k rozvrácení zevnitř i zvenčí (Hobbes 2015, s. 127).

Na první pohled to může vypadat, že suverén může vše a lid je vystaven na pospas jeho rozmarům. Hobbes se k tomu vyjadřuje dle mého názoru celkem svérázně. Zastává názor, že přirozený stav byl mnohem horší než jakákoli špatná vláda. V přirozeném stavu se každý musel bát o holou existenci, což i v těch nejhorších vládách většinou odpadá. Trochu vlastně vidí člověka jako osobu, která není schopna nahlédnout obrovské zlepšení své situace a která si malicherně stěžuje. Říká, že vladař je někdy nucen chovat se drsně a necitlivě, neboť potřebuje prostředky a nepopulární rozhodnutí k zajištění bezpečí všech. Dobrým příkladem je daňová povinnost, která zajišťuje dostatek prostředků k přežití případné války s jiným státem. Hobbes se vyjadřuje takto: *„Všichni lidé jsou od přírody vybaveni pozoruhodnými zvětšovacími skly, tj. svými vášněmi a sebeláskou, skrze jež se jim každá malá platba jeví jako pádný důvod ke stížnosti. Chybí jim však dalekohledy, totiž věda o morálce a politická věda, s jejichž pomocí by dohlédli strasti, které nad nimi visí a které bez těchto plateb nelze odvrátit.“* (Hobbes 2015, s. 129)

Do této kapitoly bych také ráda zařadila Hobbesovo pojetí vlastnického práva. Vlastnictví vzniká až po uzavření společenské smlouvy a je zavedeno zákonem suveréna. Do té doby každý mohl mít každou věc, ale také mu ji každý mohl vzít. Proto se nejedná o vlastnictví, ale o stav nejistoty, ve kterém neexistovala žádná ochrana ani např. dědické právo. Vlastnické právo tedy zavádí až suverén a pouze on má právo rozhodovat, jakým způsobem budou zdroje přerozděleny. Vlastnické právo k půdě, který má poddaný, je zaměřeno na vypuzení případného škůdce, jiného poddaného, ne však suveréna. Suverén také určuje, s jakými komoditami a kde budou moci poddaní vést obchod s okolními státy. Hrozí, že bez této regulace by obchodníci prodávali věci nebezpečné pro stát a zároveň kupovali zbytečnosti, které nejsou k ničemu užitečné. Krom toho suverén určuje náležitosti vnitrostátních smluv jako je kupní smlouva, nájem, směnná smlouva či výpůjčka (Hobbes 2015, s. 172-176).

Suverénovi náleží samozřejmě rovněž zákonodárná moc. Právo tvořit zákony má výlučně suverén, nezáleží na tom, zda je jím monarcha nebo shromáždění. Důležité je, aby zákony pocházely od suveréna. Stejně tak je může pouze on rušit či novelizovat. Suverén zároveň není žádnými zákony vázán. Hobbes argumentuje i tím, že by je stejně mohl snadno změnit, tak proč ho zavazovat. Zvyklosti a obyčeje mají právní sílu zákona, pokud je suverén nevyloučí (Hobbes 2015, s. 184-185).

Hobbes definuje zákon takto: „*Politickým zákonem jsou pro všechny poddané ona pravidla, která jim stát uložil ústně, písemně nebo jiným dostatečným projevem své vůle, aby pomocí nich rozlišovali právo a bezprávi, to znamená, aby rozlišovali, co těmto pravidlům odporuje a co nikoli.*“ (Hobbes 2015, s. 184).

Zákony neplatí pro děti, duševně choré, zvířata a ani pro ty, kteří nejsou schopni poznat jejich podstatu. Jediný zákon, který zavazuje všechny bez výjimky a nemusí být nijak zaznamenán, je zákon přírody. Tedy zákon nečiň jiným to, co nechceš, aby ostatní činili tobě. S tímto základním krédem by neměl být žádný umělý zákon v rozporu a měl by se s ním co nejvíce překrývat. Přirozený zákon je v pochybnostech poznatelný rozumem. Toto pravidlo se týká např. výkonu některých státních funkcí. Kupříkladu vyslanci mohou překročit své písemné pokyny v rozsahu, v jakém se to zdá rozumné vzhledem k suverénovým zájmům (Hobbes 2015, s. 188-189).

Zákony musí být v písemné formě a je nutné je náležitým způsobem zveřejnit. Nezbytnou náležitostí je také uvedení autora a jeho pravomoci k vydání zákona. Tedy uvedení úředníků, orgánů, které byly zmocněny k vydání příslušného předpisu. Další důležitou náležitostí jsou pravidla výkladu. Politické zákony je třeba vykládat v souladu s úmyslem zákonodárce. Není možné jít proti němu nebo ho jinak obcházet. Zákony přírody vykládají soudy dle rozumu a ekvity. Jedná se vždy o řešení konkrétního případu. Tyto rozsudky nejsou závazné pro další případy, neboť soudce i suverén nejsou ve věcech týkajících se spravedlnosti neomylní. Před soudy je možné předkládat důkazy a soud k nim musí přihlídnout. Obdobná pravidla platí i pro aplikaci psaných zákonů - při interpretaci se musí

držet výkladu suveréna a ne až tolik zásad rozumu. Presumuje se, že suverénův zákon vždy sleduje spravedlnost. Ale suverén rozhoduje o tom, co je pro stát nejlepší, proto soudce nikdy nesmí jít nad zákon a neuznává precedenty (Hobbes 2015, s. 189-196). Dobrý zákon je srozumitelný a je ho třeba pro dobro lidu. Pokud ho není zapotřebí, neměl by být vydán, aby lid nebyl zbytečně a nadměru zatěžován omezeními a příkazy, které nepotřebuje a nepřinášejí mu žádnou výhodu (Hobbes 2015, s. 240).

Jelikož Hobbes přisuzuje veškerou moc suverénu, který je jeden, neexistují pro něho další státní orgány pro realizaci/tvorbu moci. Místo toho suverén uznává pomocné instituce, jež mohou uskutečňovat některé úkony, ke kterým dá oprávnění. Mezi ty patří sdružení a veřejní služebníci. Hobbes přirovnává jejich funkci ke svalům v těle. Sdružení je jakékoli spojení lidí, za určitým společným účelem. Lze rozeznat několik druhů. Jedná se o poměrně složitou konstrukci, kterou se pokusím srozumitelně popsat (Hobbes 2015, s. 155).

Sdružení mohou být pravidelná nebo nepravidelná. U pravidelných sdružení zastupuje a reprezentuje jeho zájmy buď jedna osoba nebo shromáždění lidí. Ostatní, kde obdobná struktura neexistuje, jsou nepravidelná (shluk lidí na tržnici). Pravidelná sdružení mohou být nezávislá (což jsou pouze státy) nebo závislá, podřízená suverénní moci, tedy sdružení poddaných. Ta jsou buď politická nebo soukromá. Politická jsou zřízená suverénem, soukromá uskupení tvoří poddaní ze své svobodné vůle. Sdružení, která stát povolil nebo jsou v souladu se zákonem, jsou zákonná, ostatní jsou nezákonná (Hobbes 2015, s. 156).

Pokud jde o politická uskupení, jejich působnost je vždy určitým způsobem omezená. Držitelem neomezené moci je pouze suverén, který může její části postoupit na sdružení poddaných. Rozsah moci politického sdružení určuje suverén ve stanovách, podpůrně pak zákon. Suverén má pravomoc sdružení rozpustit nebo mu ukládat pokuty, pokud jedná nezákonně nebo proti stanovám. Pokud ve sdružení vznikají spory, je rozsouzení na suverénovi, nebo soudu, který k tomu sám ustaví. (Hobbes 2015, s. 156-158, 161).

Účelů, pro které jsou sdružení zakládána, je bezpočet. Některá dokonce mohou být určena k vládnutí. Jedná se například o svěření vlády nad provinciemi, kraji či menšími okresy.

Pověřené sdružení zde vykonává správu dle obsahu pověření vydaného suverénem. Sdružení většinou vládu nevykonává přímo, ale svěří ji vybrané osobě, která přesídlí do stanoveného místa, a tam správu zajišťuje. Důvod je jednoduchý. Spravovat určitou provincii nebo jiný celek je vždy výhodnější právě z toho místa, kde se nachází, a bylo by nesmyslné, aby se celý parlament kvůli tomu přesouval do jiné země (Hobbes 2015, s. 159-160).

Dále se na zajišťování dobrého vládnutí podílí veřejní služebníci. To jsou osoby, které suverén zaměstnává a za jejichž práci je platí. Výkon jejich povolání zahrnuje správu veřejných záležitostí, a k tomu jsou vybaveni pravomocí zastupovat suveréna. Jsou to např. různí protektorové, výběřčí daní, speciální služebníci pro péči o vojsko, učitelé, vyslanci, policie nebo soudci. Ráda bych zde popsala detailněji, jak dle Hobbese fungují soudy a soudci (Hobbes 2015, s. 167-170). Soudce určuje suverén, a to dle vlastní úvahy. Strany sporu se nemohou podílet na výběru, protože už jednou zmocnily suveréna ke všemu a jen ten má právo rozhodnout. Může se však stát, že jedna ze stran má podezření na podjatost soudce. V takové situaci je nutné informovat suveréna, který buď ve věci sám rozhodne, nebo sestaví soud dle návrhů dotčených stran, který rozsoudí, zda je soudce podjatý, či není. Hobbes byl velmi hrdý na soudní soustavu v Anglii, která zahrnovala soudní dvory jak veřejnoprávní, tak soukromoprávní. Soukromoprávní soudy řeší spory mezi poddanými a veřejnoprávní soudy ty, kde suverén vystupuje jako žalobce (Hobbes 2015, s. 169-170).

2.5 Formy vlády - výhody a nevýhody

Jaký je ve státě druh vlády Hobbes rozlišuje dle subjektu suveréna. Zda se jedná o jednu osobu (monarchii), či skupinu osob (aristokracii) nebo o všechny občany v daném státě (demokracii). Pouze upozorňuje, že lidé mají tendenci rozlišovat ještě navíc oligarchii, anarchii a tyranii, což je jen označení klasických forem s tím rozdílem, že takto jsou nazývány, pokud jsou poddaní nespokojeni. Je zajímavé, že nevidí rozdíl například ve zneužívání pravomocí suveréna, ale opravdu čistě v tom, jak činy vládnoucích hodnotí poddaní. Tyranie tedy označuje monarchii, oligarchie aristokracii a anarchie demokracii.

Kromě čistých forem mohou navíc existovat i různé modifikace (Hobbes 2015, s. 129-130, 134). Každá z těchto tří druhů vlád má své výrazné výhody i problematické momenty. Ty budou dále shrnuty.

Prvním hlediskem je, do jaké míry suverénův soukromý zájem kopíruje zájem veřejný. Soukromé zájmy, z povahy lidské, vždy převáží nad veřejnými. Proto je výhodná monarchie, kde se tyto zájmy nejvíce kryjí. Naopak oligarchie i demokracie vybízejí ke zneužití pravomocí ve vlastní prospěch. Ten se nejlépe prosazuje, když je národ slabý nebo trpí vnitřními sváry. To si monarcha si nemůže dovolit, neboť jeho osud je přímo spjat s osudem poddaných. Monarcha také podléhá pouze své vůli. Je akceschopný, kdežto shromáždění lidu může mezi sebou vést dlouhé spory a vyvolat tak občanskou válku. S tím rovněž souvisí velká nevýhoda monarchie, a to že král může v podstatě "lusknutím prstu" zbavit jednotlivce i celé rodiny veškerého majetku ve prospěch někoho jiného. K tomu může dojít i v ostatních vládách, ale v monarchii velmi snadno. Hobbes argumentuje tím, že u skupinových vlád zase existuje více frakcí, které si chce suverén zavázat pro svoji budoucí podporu (Hobbes 2015, s. 132).

Další nevýhodou monarchie je možnost vložení veškeré moci do rukou malého dítěte, případně do rukou jeho poručníků, kteří ale nemusí mít vždy zájem na jeho přežití. Taková situace je nebezpečná pro stabilitu státu a udržení míru. I pé=ohbe náchylný k manipulaci a přijímání špatných rozhodnutí. Ostatně stejně jako shromáždění, které se vždy musí řídit vůlí většiny, i když je třeba podplacená nebo její rozhodnutí zemi spíše uškodí. V těžkých časech je proto u shromáždění dobré mít možnost jmenovat dočasné diktátory, ochránce, kteří situaci autoritativně vyřeší a pak odevzdají svou moc zpět shromáždění. Monarchie v Hobbesových očích představuje jedinou smysluplnou vládu i přes své chyby, protože dokáže nejlépe zajistit a udržet mír a ochránit své občany (Hobbes 2015, s. 133-134).

Aby se zabránilo návratu do přirozeného stavu, je třeba vyvinout systém nástupnictví. Právo zvolit, na koho přejde moc, má vždy pouze stávající suverén. V demokracii se v podstatě nemůže stát, že by suverén zanikl, čímž tento problém odpadá. V aristokracii lze jednotlivé osoby doplnit. Problém nastává v případě monarchie, kde lze uvažovat různé

možnosti nástupnictví. Obecně nejsilnějším titulem je panovníkova závěť nebo výslovné prohlášení, kdo má panovat po něm. Nemusí to být jen potomci, ale kdokoli, koho panovník určí. Pokud není takové prohlášení uvedeno ani závěti, přihlédne se k místním zvyklostem. A pokud žádné místní zvyklosti v této otázce neexistují, hledají se potomci panovníka, přednostně muži. Pokud se žádní potomci nenajdou, hledají se další nejbližší příbuzní (Hobbes 2015, s. 136-138).

2.6 Co stát oslabuje a vede k jeho rozkladu

Státy jsou stvořeny k tomu, aby existovaly tak dlouho, jako bude existovat národ, ke kterému náleží. Bohužel díky špatnému užívání rozumu a špatné správě mohou státy skončit mnohem dříve, než by bylo přirozené. Prvním problémem je tendence některých panovníků vzdávat se částí své moci. V podstatě sami sebe oslabují a neefektivně používají svou moc. Lid na to často reaguje rebelií. Hobbes toto chování popisuje jako zápas nemocného člověka, který se snaží bojovat proti své chorobě. Tyto státy jsou také náchylnější ke vpádům cizích mocností, protože nejsou schopny se účinně bránit. Řešení přichází až s příchodem panovníka, který opět sjednotí moc. Jako příklad Hobbesovi posloužil starověký Řím, kde byla moc rozdělena mezi senát a lid, což vyvolalo nejednu vzpouru. S příchodem Julia Caesara, který kumuloval vše v jedné osobě, nakonec zanikla demokracie a vznikla velká monarchie (Hobbes 2015, s. 222-223).

Druhý problém lze vidět v hrozbě „buřičských učení“, kdy jednotlivec začne mít tendenci posuzovat, co je dobré, a co špatné. Takové právo má však jen suverén a co je dobré určuje prostřednictvím politických zákonů. Lidé se takto mohou snadno dostat do rozporu s těmito zákony. Mohou je začít zpochybňovat a oslabovat tak stát. S tímto problémem úzce souvisí i další. Tím je, že lidé mají tendenci poslouchat, co jim říká jejich svědomí. Ve státě, jak již bylo řečeno, však suverén určuje, co je správné, a proto svědomí individuálních jednotlivců nemá váhu, a je proti zásadám občanské společnosti se svědomím jedince řídit (Hobbes 2015, s. 224).

Hobbes také vidí jako velkou neřest četbu historických knih o Řecku a Římu, protože lidé snadno podléhají dojmu, že velkou slávu těchto státních zřízení zajistila demokratická forma vlády a ne úsilí schopných jednotlivců. Také přehlížejí kolika vzpourám a rebeliím musely tyto státy čelit. Navíc schvalovaly možnost zabití krále, pokud je dle jejich měřítek tyranem, a označují všechny, kdo žijí v monarchiích, za otroky. Takové knihy je třeba zakázat, protože jsou velmi nebezpečné pro stát (Hobbes 2015, s. 226-227).

Další velkou chybou je rozlišovat církevní právo a duchovní pravomoci od státních. Kdybychom se řídili takovým dělením, vznikla by ve státě dvě království, dvě moci, které si mohou protiředit. Uvedený stav je neudržitelný. Buď musí být duchovní moc podřízena suverénovi, nebo suverén duchovní moci. Ve druhém případě stát podlehne duchovní suverenitě a přijde o možnost vykonávat své pravomoce (Hobbes 2015, s. 227-228).

Pokud se opravdu podaří stát zničit (ať už kvůli vnitřním nepokojům či výpadům zvenčí), stát je rozpuštěn a každý se opět smí chránit, jak uzná za vhodné. Takto zaniká závazek poddaných vůči suverénovi a stát je mrtev (Hobbes 2015, s. 231).

2.7 Kritika

Myslím, že je velmi těžké pokoušet se objektivně nahlížet a interpretovat tvorbu Thomase Hobbesa. Jeho dílo bylo mnohokrát dezinterpretováno. Jeho teorie na první pohled podporují nedemokratické formy vlády a vznik extrémistických myšlenek. Byl inspirací pro vznik marxismu a výslovně se na něho odkazuje také Carl Schmitt (Schmitt 2005, s. 13, 51-52), který se ve svých tezích pokoušel legitimizovat Třetí říši. Bohužel podobní myslitelé často extrahovali z díla Hobbesa pouze to, co se jim hodilo, bez přihlédnutí k širším souvislostem nebo jeho vlastním vysvětlením.

Leviathan je na jednu stranu utopistický spis, který funguje velmi dobře v teoretické rovině. Na druhou stranu jsou v něm obsaženy pokusy o aplikaci myšlenek do praxe, což občas

pokulhává. Některé pasáže na mě působí podobně jako čtení fantasijních příběhů, jako kdyby člověk četl pohádku o Leviathanu, stroji s vlastním uvažováním, a jeho vládě nad světem.

Často kritizovanou věcí je samozřejmě zaměření na absolutistickou formu vlády. Dovedu pochopit, že Hobbesa ovlivnilo trauma, které si odnesl z občanské války a později ze zhýralosti podplaceného parlamentu. Není tedy divu, že jeho přesvědčením byla kumulace veškeré moci v jedné osobě. Podle něj taková vláda zajišťuje největší stabilitu, proto po ní bezmezně toužil. Zároveň je zřetelná obrovská snaha o nastolení spravedlivého řádu, dlouhotrvajícího míru a prosperity pro lid. Otázkou zůstává, zda je opravdu absolutistický monarcha schopen zajistit takovou stabilitu a řád, který mu Hobbes přisuzuje.

Argumenty pro absolutistickou monarchii jsou přesvědčivé. Hobbes dokázal velmi dobře vystihnout a popsat jednotlivé motivy v lidském chování i psychologii. Je ovšem nutné nenechat se unést jeho myšlenkami a vrátit se k racionalitě, kdy pro některé ze svých názorů nemá žádnou faktickou oporu nebo vynechává „podstatný detail“. V Hobbesově filozofii však figuruje i celá řada liberálních myšlenek jako rovnost všech lidí již od narození, důraz na ochranu života člověka, vláda práva a legitimních zákonů. Hobbes se považuje za zakladatele pozitivistické tradice vůbec.

Neméně zajímavé jsou i Hobbesovy psychologické postřehy. Zabýval se fungováním lidské psychicky, definoval, co je chápání, vzpomínání a další jevy. Velmi mě zaujala kapitola, kde popisuje jednotlivé emoce pomocí definic, např.: „*Strach je averze spjatá s očekáváním, že nám předmět ublíží. Totéž s nadějí vyhnout se ublížení pomocí odporu je odvaha. Náhlá odvaha - hněv...*“ (Hobbes 2015, s. 41-42) Definuje takto okolo 20-30 emocí a musím říct, že tím na mě hluboce zapůsobil. Přejde mi extrémně náročné tyto jevy vložit do slov tak, aby odpovídaly našemu prožívání. Jako zajímavost bych zmínila, že mezi Hobbesovy kritiky můžeme řadit Rousseaua, jenž se na něho ve svých dílech často odkazuje. Přitom v některých momentech se jejich názory velmi podobají. Locke se proti jeho teorii nevymezuje přímo, ale vzhledem k mnoha protikladům ho rovněž můžeme zařadit mezi Hobbesovi kritiky.

Hobbes odmítá suverenitu lidu a právo jednotlivce na protest. I on sám ale připouští možnost smrti stávajícího státu a nastolení nových pořádků. Není tedy fatalista. Zároveň to však tvoří problematický moment, protože mám pocit, že ani on sám si není jist, zda je důležitější právo na zachování života za každou cenu nebo poslušnost suverénovi. V některých momentech mi nebyla úplně jasná jeho organizace státu. Avšak v době, ve které žil, bylo Hobbesovo zkoumání přelomové. Pro některé pobuřující, nepopíratelně ale dalo základ pro další, ohromný rozvoj politických věd i liberální demokracie a zasloužilo se o pozitivní změnu nahlížení na člověka. Myslím, že pojetí absolutismu Hobbesem není tak děsivé, jak ho vidíme my z dnešní optikou. Jeho vize byla téměř utopií. Nepřál si nic jiného než mír, pro který se pokoušel najít nejvhodnější a nejtrvalejší cestu i za cenu omezení svobody.

3 John Locke

3.1 Život

John Locke spatřil světlo světa roku 1632 ve Wringtonu. V této době a po většinu Lockova života zmítaly Anglii revoluční boje, které zuřily mezi parlamentem a zastánci krále o rozsah pravomocí parlamentu. Což mělo bezesporu vliv na Lockovo politické smýšlení.

Locke vyrůstal v područí puritánsky založené rodiny. Otec byl advokát, který se aktivně účastnil politických šarvátek na straně parlamentu. Díky jeho postavení však mohl Locke studovat na Oxfordu, kde získal nejprve klasické vzdělání a později i titul v medicínské oblasti. Nakonec na Oxfordu několik let vyučoval. Výuka však musela probíhat staromódním způsobem dle scholastických pravidel, a tak Locke, jenž nechtěl být takto omezován, v roce 1667 univerzitu opustil (Goldie 2002, s. xv).

Poté nastal zásadní zlom v Lockově životě. Seznámil se s Lordem Ashleyem (který se později stal hrabětem ze Shaftesbury), jedním z největších představitelů whigovsky orientovaných myšlenek. Ashley byl radikálním zastáncem konstitučně omezené monarchie. Brzy po jejich seznámení se Locke stal lordovým osobním lékařem a zastával rovněž funkci vychovatele dětí a správce majetku.² Díky Ashleyho působení opustil Locke své staré názory, které se v mnohém podobaly Hobbesově pojetí státního zřízení. Reformoval se v zastávce konstitučně omezeného parlamentarismu, se kterým je spjato i právo lidu na změnu vlády a větší náboženská tolerance.

Důsledkem tohoto myšlenkového přerodu bylo aktivní usilování o sesazení vladaře Karla II., kvůli čemuž se oba vystavili pronásledování. Nakonec roku 1683 dorazili do Holandska, kde se Locke usadil na dvoře Viléma Oranžského. Zde mohl přímo sledovat fungování státu a politiky. Díky tomu stvořil svá nejlepší díla, ve kterých zformuloval myšlenky o ideální

² Potkali se díky Lockově medicínské odbornosti. Lord Ashley potřeboval odoperovat absces, který se nácházel na jeho ledvině a potenciálně ho ohrožoval na životě. Locke se tohoto úkolu zhostil a i přes náročnost operace a hrozbu infekce lord zákrok přežil (Ryan 2012).

podobě státního zřízení. To by bylo založeno na systému určitých mocenských záruk, základních práv a náboženské toleranci (Mack 2009, s. 9-10).

Po konci revoluce byl na trůn dosazen Vilém Oranžský, jenž umožnil přerod Anglie na konstituční monarchii. Locke se tak roku 1689 mohl konečně vrátit do rodné vlasti. Zde už se však nijak významně politicky neangažoval a svůj život dožil spíše v ústraní. Zemřel ve věku 72 let v městečku Oates v hrabství Essex (Krsková 2003).

Lockova Dvě pojednání o vládě (Two Treatises of Government, 1689), která byla poprvé vydána po návratu do vlasti v roce 1689, jsou bezesporu nejdůležitějším pramenem, ze kterého můžeme při analýze jeho společensko-smluvní teorie čerpat. První pojednání o vládě je převážně kritikou politických tezí Sira Roberta Filmera, které se zaměřují na obhajobu absolutistické monarchie. Teprve ve Druhém pojednání o vládě Locke zachycuje svůj pohled na vznik státu a fungování jak společnosti, tak státního zřízení.

3.2 Přirozený stav jako období rozumu

Locke chápe přirozený stav jako stav absolutní svobody a rovnosti všech lidí, kde nikdo nemá více než ten druhý a kde každý může nakládat se svým majetkem i osobou, jak je mu libo, pokud nepřekračuje meze přirozeného zákona. Člověk měl tedy právo dělat naprosto cokoli a nikdo mu v tom nemohl bránit, pokud to přirozený zákon neumožňoval. Přirozený zákon můžeme chápat jako zákon rozumu. Skrz rozumové poznávání událostí v životě je člověk schopen poznat základní pravidla společnosti, která jsou pro všechny stejná a závazná. Rozum tady každému zprostředkovává například poznání, že jsme si všichni rovni a že nikdo nemůže poškozovat práva druhých, a to právo na svobodu, život, zdraví a majetek. Rovnost všech lidí je základním kamenem jeho myšlenek a považuje ji za něco naprosto jasného, zjevného: „*Není nic zřejmějšího, než že tvorové téhož druhu a téhož stupně, bez rozdílu zrození ke všem týmž výhodám přírody a užívání schopností, mají býti také mezi sebou rovni, bez podřízení a podrobení.*“ (Locke 1965, s. 140)

Skutečnost, že přirozený stav je stavem svobody, ale neznamená, že se v něm lidé mohou chovat libovolně. Svoboda člověka je definována jako svoboda od veškeré vyšší moci a právo řídit se pouze zákonem rozumu, a ne podle pravidel ustanovených od jiných. Člověk ale není a nikdy nebyl svobodný, co se týče svého života i životů ostatních. Není tedy oprávněn spáchat sebevraždu ani svévolně zavraždit druhého. Locke poukazuje také na náboženský rozměr tohoto pravidla, kdy říká, že jsme všichni stvořeni jedním Tvůrcem. Pouze on je oprávněn rozhodovat o existenci našich životů. Nikomu jinému toto právo nepřísluší, ani nám samým. Výjimku nalézá pouze v případě ohrožení života nebo při trestání viníků. Přirozený zákon totiž každého opravňuje k přiměřenému trestání zločinů a přestupků, což má za úkol předcházet poškozování cizích práv. V této fázi ještě neexistuje státní instituce, která by výkon těchto práv (spravedlnosti) zajišťovala. Pokud vznikne škoda, má ten, komu vznikla, právo požadovat náhradu na tom, kdo ji způsobil. Každý, komu tento nárok přijde spravedlivý, může pomoci poškozenému vymoci, co mu náleží (Locke 1965, s. 141-143).

Locke věřil, že přirozený stav v podobě, v jaké jej popsal, reálně existoval a stále trvá. Dokonce připouští, že lidé mezi sebou uzavírali různé druhy např. obchodních smluv, což ale neznamená, že opustili přirozený stav. Tak lze učinit pouze pokud na základě vlastního rozhodnutí a uděleného souhlasu vstoupí do politického uskupení (Locke 1965, s. 144-145). Přirozený stav byl ale především stavem neustálé nejistoty a strachu o život a majetek. Neexistovala žádná instituce, jež by chránila a vymáhala dodržování přirozeného zákona. Proto se lidé rozhodli uzavřít společenskou smlouvu a přesunout část svých práv na stát, který jim umožnil lépe chránit svůj život, svobodu a vlastnictví. To jsou hlavní funkce, ke kterým má státní zřízení sloužit. Jinými slovy stát má za úkol uspokojování společných potřeb lidí.

3.3 Vznik vlastnictví prostřednictvím práce

Tato kapitola pojednává o vzniku soukromého vlastnictví. Locke v úvodu opět využívá k argumentaci náboženské motivy spíše než racionalitu, když tvrdí, že země pochází od Boha

a vše, co je její součástí, je společné pro všechny lid. Tyto společné statky slouží k zachování existence a zvyšování blahobytu. Aby takto mohly dobře sloužit, je zapotřebí je nějakým způsobem transformovat do soukromého vlastnictví. To se děje pomocí lidské práce.

Na začátku člověk vlastní pouze svou osobu a vše, co k ní náleží, tedy ruce, nohy apod. stejně jako to, co vznikne jejich činností. Pokud člověk začne působit svou prací na přírodní statky, tak do nich vkládá část toho, co od prvopočátku vlastní, a tímto snažením je získává do svého vlastnictví. Cokoli tak vyjme ze stavu přírody svou prací, tím to učiní svým vlastním. Tak vzniká výlučné právo vlastníka, které mu nikdo nemůže odejmout a do kterého nikdo nemá právo zasahovat (Locke 1965, s. 151-153).

K tomuto konání není potřeba souhlasu zbytku společnosti. Lidé by brzy umírali hladem, kdyby byl potřebný. Mohou takto lidé hromadit statky v množství, v jakém chtějí? Nikoliv, přirozený zákon toto právo zároveň dává i omezuje. Jedinec může vlastnit jen tolik věcí, kolik jich je schopen využít či spotřebovat, než se zkazí nebo zničí. Nechat potraviny, aby se zkazily, znamená v Lockově pojetí v podstatě okrást zbytek společnosti o možný užitek z těchto vyplývaných věcí. Co se týče vlastnictví půdy, pravidlo platí obdobně. Člověku náleží pouze takové množství, které může kvalitně obstarat a spotřebovat jeho plody. Každý si v přirozeném stavu mohl zabrat půdu, protože dokázal obdělat jen malou část, čímž zbylo ještě mnoho pro ostatní (Locke 1965, s. 156-157).

Až vynález peněz umožnil hromadění majetku a celkový rozvoj společnosti a obchodu. Lidé spolu mohli navzájem směňovat komodity, které vlastnili. Jediným limitem bylo, aby se věci nekazily, tedy abychom neokrádali jiné svým nadužíváním. Drahé kameny či zlato působením času své vlastnosti mění jen minimálně, proto jich lidé mohli nabývat neomezeně a zároveň neporušovat přirozený zákon. To umožnilo do té doby zapovězené věci jako najímání pracovníků na práci či pronájem a prodej pozemků. Takto pozvolna vznikalo užívání peněz, jejichž hodnota je vytvářena smluvní dohodou lidí, protože drahé kovy jsou pro život jen těžko upotřebitelné jiným způsobem. Locke ve svém díle neosvětluje, proč lidé touží po hromadění majetku. Pravděpodobně předpokládá, že tato touha je lidem přirozená a vychází z potřeby s ostatními spolupracovat (Locke 1965, s. 160-162).

Koncept získávání vlastnictví pomocí práce a Lockova teorie o právu na soukromé vlastnictví a jeho ochranu jsou dle mého názoru jedny z jeho nejpřínosnějších myšlenek, a to i přes drobné nedokonalosti, které se v jeho pojetí dají najít.

3.4 Počátek občanské společnosti a státního zřízení

Pochopení Lockova postoje k otcovské moci je klíčové i pro porozumění jeho uvažování o vzniku státního zřízení. Představuje nám zde i svůj náhled na vztah muže a ženy a v závěru kapitoly nastiňuje historický vývoj kmenové společnosti, který vedl až ke vzniku té politické.

Locke odmítá tradiční nahlížení na otcovskou moc, kde otec drží veškerou moc nad dětmi a matka i přesto, že je také rodičem, je upozaděna. Snaží se nabádat k rozumovému pohledu na věc, dle kterého musíme dojít k tomu, že matka má k dítěti stejná práva a povinnosti jako otec. Locke považuje otcovskou moc spíše za moc rodičovskou. Tato moc existuje, protože děti po narození nejsou schopny se o sebe samy postarat, čímž nejsou v plném stavu rovnosti jako ostatní lidé. Rodiče nad nimi dočasně mají vládu, aby je mohli ochraňovat a vychovávat. S přibývajícím věkem, jak sílí jejich rozumové schopnosti, se pouta k rodičům rozvolňují, až se uvolní úplně a nahradí je svoboda rozhodovat se a žít podle vlastního uvážení v mezích přirozeného zákona. Rodiče mají povinnost pečovat o své děti, dokud nedozrají dospělosti. Z toho také pramení jejich moc nad nimi. Děti nemají svůj rozum ani vůli a je třeba, aby je nahradily ty rodičů. Dosažením dospělosti pro ně začíná platit jak zákon přirozený, tak i zákony vytvořené lidmi, neboť se předpokládá, že už jsou schopny se s nimi seznámit a jednat v jejich mezích. Tímto aktem také získávají svou svobodu. Pokud někdo nedosáhne takových rozumových schopností, aby byl schopen poznat zákony, nikdy nebude svobodný (Locke 1965, s. 163-168).

V počátcích společnosti bylo zvykem, aby rodině vládl ten nejmoudřejší a nejzkušenější. Celá rodina se dobrovolně podrobovala rozhodnutím takové osoby, kterou byl většinou otec. Neexistovalo žádné právo, které by ho opravňovalo k rozhodování, ostatní se řídili jeho rozhodováním na základě konsenzu. Děti a další členové kmene si navykli poslouchat jednu

osobu a poté už chyběl jen krůček k položení základních kamenů pro vznik monarchie a politické společnosti jako takové (Locke 1965, s. 173-174).

Základním znakem občanské společnosti je existence pozitivního práva a institucí, u kterých je možné se ho dovolat. Ti, pro které neexistuje takové odvolání, jsou stále v přirozeném stavu, čímž tedy nemohou být součástí politické společnosti. Člověk má od narození nárok na požívání svých práv dle přirozeného zákona. Má právo na svobodu, vlastnictví a zachování života, právo bránit se proti bezprávným útokům jiných lidí a podle svého uvážení je i soudit a trestat. Dokonce i trestem smrti, pokud ho k tomu závažnost zločinu opravňuje. Aby mohla politická společnost vůbec vzniknout a následně přežít, je nutné, aby měla moc chránit vlastnictví a trestat vzniklé přestupky. Proto je ke vzniku takové společnosti nutné, aby se lidé vzdali své přirozené moci a přenesli ji na nově utvořené společenství, na stát. Tímto aktem stát získává právo rozhodovat veškeré právní spory na základě nestranných a stálých pravidel a zároveň podle takových pravidel stanovovat tresty. Jen zde existuje politická společnost, kde existuje pozitivní právo a nestranné soudy, u kterých je možné se ho dovolat. Ve sdruženích bez takové rozhodující moci žijí lidé stále v přirozeném stavu (Locke 1965, s. 179-181).

Účelem takové dohody je zvýšení prospěchu a blaha lidí a ochrana jejich života i vlastnictví. Locke zde také upozorňuje, že absolutní monarchie není vůbec občanskou společností, protože jde ze své podstaty proti jejímu účelu. Absolutní monarcha drží zákonodárnou i výkonnou moc a v takové formě vlády není možné najít nestranného soudce, ani možné odvolat se ke stálým pravidlům. Rovněž neexistuje možnost obrany před zvláštní monarchy, který si myslí, že ční nad všemi zákony. Z toho vyplývá, že lidé žijící pod takovou vládou jsou stále v přirozeném stavu a mohou si ustanovit vládu novou. V občanské společnosti jsou si před zákonem všichni rovni. Všichni spadají do jeho působnosti včetně vládců i legislativců, kterými byl vytvořen (Locke 1965, s. 182-184).

Není možné, aby byl někdo podroben politické moci druhého, pokud k tomu nedal svůj souhlas. Jediným způsobem, kterým lze vystoupit z přirozeného stavu, je dohoda lidí, kterou se sjednotí do státního zřízení. Vytvářejí stát za účelem maximalizace blaha a pohodlí.

Zároveň aby vystoupili z nejistoty a neustálého ohrožení, které v přirozeném stavu panuje, a tímto si zajistili lepší ochranu svého života, svobody a vlastnictví (Locke 1965, s. 185).

Tímto postupem se společnost transformuje v jedno politické těleso s pravomocí samostatně jednat, ovšem jen na základě rozhodnutí většiny. Pokud by se stát neřídil její vůlí, začal by se postupně opět rozpadat pod tíhou rozličnosti názorů menších uskupení. Aktem udělení souhlasu se každý zavázal přijmout většinové rozhodnutí a vyjádřil ochotu být jím zavázán. Z toho plyne, že pokud se lidé rozhodnou spojit pod politické uskupení, předávají svou moc takovému tělesu v míře, jež je schopná zajistit dosažení cílů, pro které se spojují. Vzdávají se tedy části svých práv a dobrovolně omezují svou svobodu ve prospěch celku. O tento pilíř se musí opírat každá zákonná vláda na světě (Locke 1965, s. 186).

Locke předpokládá, že nejčastěji se nově vzniklé politické společnosti seskupovaly pod vládu monarchie. Důvodem byl pravděpodobně zvyk, že otec řídil děti. Pokud vykonával svou roli moudře, s laskavostí, láskou a spravedlností, děti se mu podvolovaly v jeho soudech i po dosažení dospělosti. To pro ně bylo přirozené, proto jako první na mysl při ustavování občanské společnosti přišla monarchická forma vlády, která byla pro všechny pochopitelná a relativně organizačně jednoduchá. Tato forma se také nejlépe hodí k obraně před nepřáteli. Lidé v prvopočátcích státních uskupení ještě neznali problémy plynoucí z kumulace moci v rukou jednoho člověka, ani nepotřebovali mnoho zákonů a neřešili nijak velké množství sporů. Nezabývali se ani instituty, které by omezovaly panovníkovu moc. Co potřebovali byla obrana před vnějším nebezpečím, což jim monarchie umožňovala. V čele stál obvykle muž, jenž podle ostatních oplýval statečností, moudrostí i silou (Locke 1965, s. 190).

Vyvstává otázka zasluhující kritickou úvahu. Když se člověk narodí do společnosti, která již existuje pod ustavenou vládou, stává se jejím poddaným nebo má právo zvolit si vládu jinou? Locke odpovídá, že by bylo proti přirozenému zákonu myslet si, že není možné odloučit se od stávající vlády a založit nový stát. To potvrzují i historické případy četného vzniku malých států. Proti přirozenosti by také bylo, kdyby sliby rodičů zavazovaly děti. To, že se rodiče vzdali své svobody a podrobili se nějaké vládě, nemůže automaticky zavazovat i děti. Ty mají právo se po dosažení dospělosti samy rozhodnout, pod jakou vládou chtějí žít a zda vůbec.

Před dosažením zletilosti jsou v područí moci otcovské a nikoli státní. Lidé si však tento fakt neuvědomují a myslí si, že jsou poddanými od narození. Tím vyjadřují tichý souhlas se setrváním ve společenství (Locke 1965, s. 195-197).

3.5 Organizace dobrého státu

Locke rozlišuje několik forem státních zřízení. Pokud rozhoduje většina, mluvíme o demokracii. Pokud několik vybraných, jde o oligarchii, a pokud je moc soustředěna do rukou jednoho člověka, jedná se o monarchii či dědičnou monarchii. Tyto formy lze různým způsobem mezi sebou modifikovat. V čí rukách spočívá moc zákonodárná, jakožto nejvyšší moc ve státě, činí rozdíl mezi těmito formami. Stát je pro Locka jakékoli nezávislé společenství, nezáleží tedy na formě, nýbrž na systému vnitřního fungování. I vláda jednoho člověka může být legitimní, pokud je vykonávána podle pravidel přirozeného zákona a ve prospěch většiny (Locke 1965, s. 201).

Jak už je uvedeno výše, Locke považuje zákonodárnou moc za nejvyšší ve státě, od které je vše odvozeno. Pozitivní zákony jsou silný prostředek pro ochranu vlastnictví, života a svobody. Z toho plyne, že prvním zákonem, který je zřízen po uzavření společenské smlouvy, je zřízení zákonodárné moci. Ta však nemůže být vystavena úplné z vůli. Nemá větší moc, než měli lidé, kteří ji postoupili v přirozeném stavu. Člověk nemá moc nad vlastnictvím, životem ani svobodou druhého. Do těchto práv může zasahovat jen v míře nezbytně nutné pro zachování sebe sama. Stejný rozsah zákonodárné moci má tedy stát, který může vydávat zákony jen pro veřejné dobro společnosti. Jejich účelem je ochrana a pokračování společnosti v co největší prosperitě, stát tudíž nesmí poddané okrádat či zotročovat. Z toho plyne, že přirozený zákon, jakožto zákon Boží, stále zůstává ve společnosti a stát má povinnost se jím i nadále řídit (Locke 1965, s. 202-205).

Je účelné, aby zákonodárná moc nebyla stále aktivní. Svolat zákonodárný sbor má smysl pouze tehdy, když je třeba přijmout či upravit zákony. Ve zbylém čase by neměl co na práci

a byl by vystaven velkému pokušení postavit se nad jím vytvořené zákony. Správně mají členové sboru schválit, co je potřebné, a vrátit se zpět do svých normálních životů.

Kromě zákonodárné moci můžeme dle Lockova pojetí rozlišovat ještě moc výkonnou a federativní. Výkonná moc slouží především k provádění zákonů vydaných zákonodárným sborem. V dobře fungujících státech je vláda od zákonodárského sboru oddělena, aby se zabránilo kumulaci velké moci. Hrozilo by, že lidé budou moc vykonávat pouze ve svůj osobní prospěch, což odporuje základnímu účelu státu. Toto nebezpečí speciálně hrozí v případě monarchie, kde se moc shromažďuje pouze v jediných rukou a vladaři nic nebrání v upřednostňování svých zájmů. Proto je dobré vladaře jednou za čas obměnit. Locke tedy preferuje volenou monarchii před dědičnou (Locke 1965, s. 209).

K vyhlášení války, míru a uzavírání smluv s okolními státy naopak slouží moc federativní, která zahrnuje veškeré chování státu navenek. Federativní a výkonná moc jsou často drženy ve stejných rukou, protože je nesmírně těžké je od sebe fakticky oddělit, a bylo by to i neúčelné tříštění moci. Provádění federativní moci na rozdíl od výkonné nepodléhá platným zákonům státu. To, jakým způsobem se chováme k cizincům, by mělo zůstat na úvaze vládnoucích. Pro rozsah druhé moci je však naprosto zásadní stanovit omezující pravidla (Locke 1965, s. 210).

Vladař má vládnout podle stálých, prohlášených a přijatých zákonů. S těmito se občané mohou seznámit, aby znali svá práva a povinnosti a mohli vladaře držet v mezích takových zákonů. Tyto zákony mají zároveň platit pro všechny, stejně i pro vládnoucí. Další důležité pravidlo spatřuje Locke v tom, že státní moc nesmí poddaným odejmout část vlastnictví bez jejich souhlasu. Vlastnictví a jeho ochrana je jedním ze základních důvodů, proč lidé vůbec stát vytváří, proto musí požívat zvláštní ochranu. Je na místě dávat něco ze svých peněz, tedy platit daně, na udržení státu, za to, že můžeme požívat jeho ochrany, ale jen a pouze s naším souhlasem (Locke 1965, s. 206-208).

Jak už je napsáno výše, není účelné, aby zákonodárci rokovali permanentně. Exekutiva oproti tomu by měla být činná ustavičně, protože zákony je třeba provádět v podstatě neustále.

Exekutiva má také oprávnění svolávat legislativu k rokování a rozpouštět ji, pokud rozhodování trvá příliš dlouho nebo se nemůže dobrat výsledku. Je třeba zdůraznit, že toto oprávnění nedělá z výkonné moci moc nadřazenou nad mocí legislativní. Exekutiva má rovněž právo měnit dle aktuální situace počet zástupců, kteří budou vysíláni z jednotlivých měst za účelem tvorby zákonů. Jinak by hrozilo, že z trosek velkých měst bude stále vysíláno nepoměrně mnoho zástupců. Je důležité, aby zastoupení bylo poměrné a spravedlivě rozvržené (Locke 1965, s. 211-215).

Lidu i po uzavření společenské smlouvy zůstává pravomoc legislativu změnit či odstranit, pokud se protíví přirozenému zákonu nebo důvěře, která v ní byla vložena. Tímto způsobem může společnost kontrolovat, zda je moci užíváno ve prospěch všech, a ne jen pro blaho jednotlivců. Legislativa má naopak právo odvolat a vyměnit představitele výkonné moci, pokud se protíví zákonům. Totéž lze říci i o moci federativní. Za předpokladu, že výkonná moc překročí své pravomoci a začne jakýmkoli způsobem bránit legislativní moci v tvorbě zákonů, má právo lid zakročit silou proti původci rušení.

3.6 Prerogativa

Vladaři je ponechána možnost rozhodovat o některých věcech na základě vlastního uvážení, pokud to vyžaduje blaho společnosti. Důvodem je, že zákonodárci nejsou schopni pomocí zákonů upravit postup pro všechny situace. Když je tedy společnost vystavena nějakému akutnímu problému, může vladař zasáhnout v zájmu zachování lidu. Tato možnost je vyvozována z přirozeného zákona, zejména z práva na zachování života. Jedním z příkladů může být možnost zmírňovat tresty. Vládce může rozhodovat nejen tam, kde zákon není, ale dokonce i proti zákonu. Locke zároveň dodává, že meze prerogativy mají být určeny zákony (Locke 1965, s. 217-218). Dle mého názoru Locke příliš spoléhá na dobrý úmysl vládce a jeho zájem o blaho společnosti. Dokonce prerogativu spojuje především s chováním skvělých vládců z minulosti. Definiuje ji jako moc činit veřejné dobro bez pravidel. Locke dokonce připouští, že vladař odmítne svolat zákonodárny sbor. V takovém případě však lid nemá žádnou obranu. Neexistuje žádný soudce na zemi, který by v tomto

případě mohl rozsoudit lid a vladaře. Občanům zůstává pouze právo obrátit se k nebesům a k Bohu. To dle mého názoru není příliš uspokojivé (Locke 1965, s. 220-221).

3.7 Kritika

John Locke bezesporu v mnoha ohledech ovlivnil současné myšlení. Jeho přirozenoprávní teorie nastartovala obrovský myšlenkový rozvoj v této oblasti. Poskytl základ pro moderní pojetí demokracie a liberalismu. Svoboda, rovnost všech lidí a ochrana vlastnictví, tyto myšlenky přetrvaly až dodnes a staly se základem pro moderní demokratickou společnost. I přes tento přínos můžeme v Lockově teorii najít mezery a určité názorové nesrovnalosti.

Nejproblematictější moment v Lockově životě a následně myšlenkách spatřuji v jeho zapojení do obchodu s otroky. Spolu s Lordem Ashleyem tuto činnost aktivně provozovali, aby získali poměrně rychle velké množství kapitálu. Dokonce spolu založili vlastní společnost zaměřenou na tento druh obchodu. Dále Locke jako sekretář působil v Radě pro obchod a zahraniční plantáže, kterou založil Karel II. na popud lorda Ashleyho (Farr 2008, s. 497). Je důležité uvést, že v době, kdy Locke žil, byl obchod s otroky běžně přijímanou záležitostí. Na druhou stranu je dle mého názoru zvláštní, že Locke psal, že všichni lidé jsou si rovni bez ohledu na barvu pleti. Ve své teorii vznik otroctví nevylučuje, ale spojuje ho pouze s vyhranou, spravedlivě vedenou válkou. To znamená, že strana agresora prohrála a napadený má moc nad životy poražených. Locke ovšem výslovně uvádí, že vítězná strana nemá nárok na životy lidí, kteří se do konfliktu nezapojili nebo ho odmítali. Rovněž nemá právo nad potomky svých otroků, kteří nemohou trpět chybami svých rodičů. To ovšem není případ afrických nebo amerických domorodců, neboť narušiteli byli Evropané. Nabízelo by se Locka označit za rasistu, ale to by přímo odporovalo jeho názoru, že mezi lidmi není rozdíl bez ohledu na fyzické odlišnosti. Pravděpodobnější mi přijde vysvětlení, že Locke celou svou teorii hodlal aplikovat pouze na Evropu a pro ostatní kontinenty připouštěl úplně jiná pravidla fungování (Farr 2008, s. 509-516). Tento postoj je dle mého názoru nejbližší pravdě. ač si uvědomuji, že jde pouze o jednu z mnoha spekulací.

Další zvláštnost spatřuji v tom, že Locke jako empirik a racionalista na několika místech ve své práci argumentuje ne v duchu racionality, ale pomáhá si náboženstvím. Tato vysvětlení používá i v případech, kdy by jistě bylo možné využít racionálního zdůvodnění. Příkladem budiž jeho argumentace, proč člověk nemůže spáchat sebevraždu, božský původ všech věcí včetně přirozeného zákona, který je ale poznatelný pouze skrz rozum, což zní paradoxně. Z Lockova pojetí prerogativy mi není úplně jasné, zda má lid v případě podezření na zneužití prerogativy právo se vládě vzepřít. Locke o takovém případě píše, že se lid může odvolat k Bohu. Je otázkou, zda tím přiznává občanům právo vzbouřit se pod záštitou Božího jména. Druhým možným výkladem textu totiž je, že se občané bouřit nesmějí, nýbrž se mohou pouze modlit k Bohu za lepší zítřky. Taková možnost by ovšem odporovala Lockovu názoru, že občané mají možnost špatnou vládu vyměnit. Kromě problémů, které jsem zmínila výše, vidím potíž v tom, že prerogativa není nijak zákonně omezena, nejsou jí dány žádné meze ani rámec podmínek, za kterých by bylo možné k ní přikročit. Locke také neupřesňuje její přesné užití a fungování. Působí na mě jako obecná moc vladaře činit v podstatě cokoli pod záštitou obecného blaha. Ward (2010, s. 106) se na prerogativu dívá jako na dočasný institut pro řešení neodkladných a nepředvídatelných záležitostí. Takové rozhodnutí může být později schváleno legislativním sborem. Toto alespoň částečné řešení vzniklé situace mi přijde vhodné, ale Locke ho výslovně nezmiňuje a nechává velký prostor pro interpretaci. Toto vnímám jako největší nedostatek jeho teorie. Lze ho se vyložit bezpočtem způsobů a není vždy jasné, co se Locke snažil sdělit.

I přes tyto problémy vnímám Johna Locka jako velkého filosofa a inspiraci pro další generace. Západní konstitucionalismus nabyl své podoby právě díky němu a Mack (2010, s. 137) dokonce dává do přímého kontextu části Deklarace nezávislosti a Lockovy myšlenky. V neposlední řadě vdechl život liberalismu a teorii přirozených práv, bez kterých by byl dnešní život již nemyslitelný.

4 Jean-Jacques Rousseau

4.1 Život

Jean-Jacques Rousseau se narodil roku 1712 v Ženevě. Jeho matka, jež byla dcerou na svou dobu pozoruhodně vzdělaného pastora, zemřela brzy po porodu. Proto v prvních letech malého Rousseaua vychovával střídavě jeho otec s tetou. Nikdy ho nedali do veřejné školy. Namísto toho v něm pěstovali zájem o četbu nejrůznějších děl. Po odchodu otce ze Ženevy přebýval malý Rousseau u svého strýce, který jej spolu se svým synem poslal studovat ke kalvinistickému pastorovi Lambercierovi do vesnice Bossey. Zde pravděpodobně Rousseau získal lásku k přírodě a obdiv k relativně jednoduchým mezilidským vztahům, jež jsou protknuty upřímností, nezkažeností a otevřeností (Čechák 1989, s. 8-9).

Po návratu od pastora bylo nutné vyřešit, co dál s Rousseauovým životem. Strýc ho dal do učení nejprve k písaři a později k rytci. Nikde však nebyl spokojen a po čase uprchl. Takto, v šestnácti letech, začalo jeho celoživotní toulání. Během svých cest se seznámil s o dvanáct let starší hraběnkou Louisou de Warens a tato žena v mnohém ovlivnila jeho následný život. Zasadila se o jeho převýchovu na katolickou víru. Rousseau byl madame de Warens natolik fascinován, že dokonce odešel do turínského kláštera. Ani tam však nebyl spokojen a brzy se k hraběnce vrátil. Poté začal překotně studovat hudbu, latinu, historii a politické vědy. Také se poprvé setkal s Voltairovými texty, které ho okouzly. Nějaký čas cestoval, ale nakonec se roku 1732 vrátil k hraběnce, u níž strávil celých devět let (Cetl 1985, s. 374, Čechák 1989, s. 10-14).

Rousseau během těchto let napsal svá první díla - komedii *Narcis (Narcisse ou l'Amant de lui-même, 1753)* a *Návrh o nových značkách hudebních (Projet concernant de nouveaux signes pour la musique, 1742)*. Rozhodl se, že s těmito pracemi odjede do Paříže a postaví se na vlastní nohy. Jeho díla se ale nesečkala s úspěchem. Díky svému pobytu v Paříži se však seznámil s mladými encyklopedisty Diderotem a d'Alembertem a přispěl do jejich slavné *Encyklopedie (Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers,*

1751-1772). Chudoba nakonec Rousseaua přivedla k práci přepisovače not. V tomto období se poprvé setkal se svou životní družkou Terezou, prostou pradlenou. Měl s ní pět dětí, které všechny odložil do sirotčince. V profesním životě usilovně pracoval na několika svých hudebních a divadelních dílech, která však nikdy nezaznamenala větší úspěch (Čechák 1989, s. 15-17).

V roce 1749 dijonská Akademie vyhlásila soutěž o nejlepší práci. Diderot Rousseau postrčil k rozhodnutí přihlásit se do soutěže. To změnilo Rousseauův dosavadní život. Vyhrál s prací Rozprava o vědách a umění (*Discours sur les sciences et les arts*, 1750), jenž kritizovala vědu a vzdělanost. Dává jim za vinu rozklad mravních hodnot a ctností a připisuje jim podněcování špatných lidských vlastností. Tímto dílem se dostal do společenského podvědomí. O tři roky později Akademie opět vyhlásila soutěž a Rousseau se zapojil s prací Rozprava o původu a příčinách nerovností mezi lidmi (*Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, 1755). Soutěž sice nevyhrál, zato se stal, v podstatě přes noc, velmi slavným autorem. Obhajoval v ní přirozený stav jako stav největšího štěstí, jenž zničil vznik soukromého vlastnictví. Ten také nastolil vládu silných a bohatých a přivedl společnost do otroctví (Čechák 1989, s. 17-18, Rousseau 1989, s. 64-67).

Rousseauovo následující životní období bylo neméně bouřlivé, rozjitřil se totiž s většinou svých starých přátel. Napsal několik útočných dopisů (*Dopis d'Alembertovi*), které dávají najevo snahu vymezit se proti všemu a všem. Rousseau velmi kritickým jazykem projevil svou nespokojenost se stavem společnosti. Nakonec opustil své dosavadní působiště a odebral se do Montmorency k maršálovi de Luxemburg. Zde stvořil svá nejvýznamnější díla. V roce 1761 publikoval román Julie neboli Nová Heloisa (*Julie ou la Nouvelle Héloïse*, 1761), který se stal velmi oblíbeným. V roce 1762 pak vydal významné státoprávní dílo - O společenské smlouvě (*Du contrat social*, 1762), a ještě téhož roku také jeho pravděpodobně neslavnější počín - Emil čili o výchově (*Émile, ou De l'éducation*, 1762). Představuje v něm své názory na výchovu dětí, které byly tak pobuřující, že na něho byl vydán zatykač hned v několika státech. Byl tedy nucen cestovat ze země do země, až se nakonec usídlil v Anglii u Davida Huma. Ani s ním ovšem nevycházel dobře, proto se nakonec vrátil do Paříže, kde sepsal své paměti, jež nazval Vyznání (*Les Confessions*, 1782). V nich se pokouší

reflektovat svůj život a osvětlit, proč žil způsobem, jakým žil. Inspiroval se u svatého Augustína, který napsal stejnojmennou knihu, ve které nastínil svou strastiplnou cestu ke křesťanské víře (Confessiones, 389). Následně Rousseau vydal ještě několik menších děl a v roce 1778 v Paříži zemřel (Cetl 1985, s. 375-377).

Rousseauovo dílo je velmi rozmanité, protože se zabýval hned několika obory a politické spisy jsou pouze částí jeho tvorby. Důležité pro mé zkoumání jsou Rozpravy, které pomáhají pochopit jeho pojetí přirozeného stavu a zanícení proti sociální nerovnosti. Tyto myšlenky prozařují i do jeho dalšího významného díla O společenské smlouvě. Tvoří těžiště jeho názorů a dávají návod pro správné fungování státního zřízení.

4.2 Přirozený stav a počátek sociální nerovnosti

Rousseau nahlíží na přirozený stav jako na zlatý věk lidstva a spatřuje v něm samé výhody. Člověk žil pod ochrannou rukou přírody, díky čemuž byl málo nemocný, a ve své absolutní svobodě, ke které se zrodil, velice prosperoval. Byl to divoch, kterého příroda stvořila prakticky k dokonalosti, tedy vybaveného vším, co mohl potřebovat k přežití. Jeho život byl samotářský, lidé se spolu setkávali pouze náhodou nebo za účelem rozmnožování. Nežilo tolik lidí, aby na sebe často naráželi. Rousseau na rozdíl od Hobbesa zastává názor, že se lidé vzájemně vyhýbali boji a cíleně si neškodili. Dokonce odcházely i děti od matky, jakmile si byly schopné samy opatřit potravu. Největší rozdíl těchto lidí oproti zvířatům spočíval v tom, že zvířata jsou řízena svými pudy a nemohou se chovat jinak. Lidé ale mají možnost volby, což často vede ke špatným rozhodnutím, kterými lidstvo ničí samo sebe (Rousseau 1989, s.87-94).

Divoch často nepřemýšlel, jeho chování nebylo ovládané zhýralými tužbami a jinými neřestmi. Jeho život řídily pouze dvě základní potřeby, touha zachovat sebe sama a odpor k utrpení druhých - soucit. Ten hraje v popisu přirozeného stavu významnou roli. Soucit, na rozdíl od rozumu, nás přibližuje k druhým a přímo omezuje naši sebestřednost i sebelásku. Pomáhá zachovávat lidstvo samo. V přirozeném stavu nahrazuje zákony a dobré

mravy. Základní pravidlo, jež hlásá rozum a se kterým se ztotožňuje i Hobbes, zní: „Chovej se pouze tak, jak chceš, aby se ostatní chovali k tobě.“ Rousseau ale vidí mnohem větší význam a sílu v pravidlu, které vychází ze soucitu, tedy: „Chovej se tak, abys co nejméně škodil druhým.“ Obě sdělení zní sice podobně, druhé je však založeno na správných pohnutkách, jež nevedou k sobeckosti a egoistickému chování (Rousseau 1989, s. 87, 102, 106-108).

Přirozený zákon tedy tvoří touha po přežití a soucit, nikoli však rozum, jak předpokládají moderní filosofové. Na rozum Rousseau nahlíží jako na velkou zhoubu lidského pokolení, která ničí přírodu a dělá z člověka nezdravou a línou bytost. Rozvoj rozumových schopností se také značnou měrou podílí na vzniku sociálních nerovností. Rousseau ve svém bádání rozlišuje dva druhy nerovnosti, přirozenou (fyzickou) a politickou (sociální). V přírodě fyzicky slabší, hůře vybavení pro přežití, umírají a zůstávají pouze silní. Slabost může spočívat i v nedostatku věku, proto jsou obecně děti a staří zranitelnější. Fyzická nerovnost pramení z přírody, je přirozená a nedá se jí zabránit. Politická nerovnost však vzniká uměle, na základě konsenzu, úmluvy, že budeme následovat ty silnější, bohatší, mocnější. Takto vzniká nespravedlivá újma druhým, kteří nemají tolik prostředků a ztrácejí možnost se bránit. Stávají se otroky mocných (Rousseau 1989, s. 80-90).

4.3 O vlastnictví aneb vznik společnosti

Skutečný počátek občanské společnosti Rousseau spojuje se vznikem vlastnictví. Potřebnou podmínkou pro založení institutu vlastnictví je nejen nápad určité osoby o nějaké věci říct „toto je mé“, ale rovněž fakt, že ostatní lidé tento akt „přivlastnění“ respektovali. Rousseau takovou událost označuje za opravdu zřůdnou část lidské historie. Zároveň si přeje, aby se býval našel někdo, kdo by ostatní varoval před následky takového činu a vysvětlil jim, že každý má na vše od přírody stejné právo. Vznik vlastnictví a společnosti byly však pravděpodobně nevyhnutelné díky rozumu, který zprostředkovává člověku schopnost učit se. Zvířata tuto schopnost postrádají, a proto se nikam nevyvíjejí. Opakují stále stejné vzorce po generace. Nikoli však člověk. Ten při překonávání různých obtíží vynalezl luky a šípy, háčky na lovení ryb, naučil se používat oheň. Brzy si také začal uvědomovat sám sebe a svou

odlišnost od ostatních tvorů. Nedlouho poté si uvědomil i svou nadřazenost, která v něm probudila pýchu. Sémě zkaženosti bylo zaseto (Rousseau 1989, s. 115-116).

Záhy lidé zjistili, že kvůli dalšímu rozvoji musí začít spolupracovat. Společně stavěli chýše nebo lovili velkou zvěř. Zdokonalili původní nástroje, užívali sekyry a lopaty. Postupně začaly vznikat rodiny, které se usazovaly tam, kde měly svůj příbytek. Nakonec se sdružily v kmeny. V těchto skupinách ti nejsilnější, nejjobratnější či nejkrásnější získávali různé počty a požívali lepší postavení. Takto se postupně začala objevovat první společenská nerovnost, zároveň i závist a křivda či krutost (Rousseau 1989, s. 120-121). V období sdružování můžeme sledovat počátek destrukce přirozeného stavu. Lidé začali žít ve větším pohodlí, měli více volného času, což v nich vzbudilo žádost po ještě lepším živobytí. Poznali touhu po blahobytu a zakusili lenost. Kde je ctnost, když se lidé pořád ženou za ziskem většího bohatství? Lenost a přepych vedou k rozkladu mravů a morálních hodnot, navíc nás oddalují od naší podstaty a dále prohlubují společenské nerovnosti. V takovém společenství lidstvo degeneruje, ztrácí své výhody. Už není tak silné, pružné a odolné. Bohatství navíc člověka nikdy nemůže uspokojit, neboť touha po něm je obrovská, ale radost mizivá (Rousseau 1989, s. 60-67, 90-94, 117-119).

Další pokrok dokonal destrukci přirozeného stavu. Časem člověk při svém růstu začal narážet na hranice pozemků sousedů. Aby získal více pro sebe, naučil se krást, loupit a podvádět. Vznikla nadvláda silnějších nad slabšími. Soucit a přirozený zákon musely ustoupit do pozadí, aby je nahradila ctižádost a lakomství. Touha po moci, uznání, úspěchu a bohatství. V nastálém chaosu se lidstvo rozhodlo uzavřít společenskou smlouvu a zavést právo a mír, aby se ubránilo (Rousseau 1989, s. 126-129). Rousseau však tento akt nepovažuje za vysvobození z mizérie. Vnímá společenskou smlouvu spíše jako výhru nespravedlnosti, zákonné ukotvení nerovností a otroctví a kompletní zničení přirozeného stavu. Lidé se vzdali své absolutní svobody, své největší hodnoty, protože se zoufale snažili přežít. Nakonec však nezmáhali, bohatší a mocnější pouze získali zákonné posvěcení pro své hříchy (Rousseau 1989, s. 130-137).

Tímto poselstvím Rousseau končí svou Rozpravu o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi. V tento okamžik se myšlenkově přesouvám do vyzrálějších let a jeho díla O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva. V tomto díle již Rousseau nevnímá tak tragicky událost, která ustavila státní zřízení. Dává svým myšlenkám jemnější a propracovanější formu a částečně přeformulovává a doplňuje své dřívější názory.

Uzavření společenské smlouvy přichází na řadu ve chvíli, kdy lidé, žijící v přirozeném stavu (tedy ve stavu bezvlády, kde nikoho neřídí žádná vyšší moc) už déle nedokáží odolávat škodlivým vlivům. Raději mezi sebou uzavrou dohodu ustavující nadřazenou moc. Rousseau tento čin popisuje v podstatě jako spojení většího množství menších sil do jedné, která bude schopná odrazet všemožné nesnáze a nebezpečnosti a zároveň ochraňovat soukromý majetek. Problémem je, jak toto spojení uskutečnit tak, aby bylo pro všechny co nejvýhodnější a přesto se stále zachovala jeho funkčnost. Jde tedy o udržení co největší míry svobody a možnosti chovat se podle svého přesvědčení (Rousseau 2002, s. 23).

Rousseau vidí jediné možné řešení. Aby mohl vzniknout fungující stát, je nezbytné, aby každý zcizil všechna svá práva celému společenství. Rousseau pracuje s předpokladem, že pokud každý dá všechno, nikdo nebude mít zájem ostatním škodit. Dokonce demonstruje konkrétní klauzuli: *„Každý z nás dává svou osobu a všechnu svou moc pod nejvyšší řízení obecné vůle; a přijímáme zároveň každého člena jako nedělitelnou část celku.“* (Rousseau 2002, s. 25) Tímto jednáním vzniká hromadné těleso, které uzavřením společenské smlouvy získává svou osobnost a možnost vytvářet a uplatňovat vlastní vůli. Takové těleso nazýváme státem či suverénem. Ze členů tohoto tělesa se stávají občané či poddaní. Suverén je složen ze všech občanů, je prostředníkem jejich vůle (Rousseau 2002, s. 26-33).

Člověk se díky uzavření společenské smlouvy začíná měnit. Počáteční přirozený stav, ve kterém se člověk řídí především svými pudy a žádostivostí, nahrazuje velký duševní rozmach. Ke slovu přichází rozum a kooperace s ostatními. Jinými slovy, lid se vzdává neomezené svobody, kterou měl, a získává občanskou svobodu spolu s institutem vlastnického práva. Hranice neomezené svobody byly dány pouze silou jednotlivce. Hranice občanské svobody však tvoří obecná vůle. Obdobný rozdíl je mezi držbou

a vlastnictvím. Držení je důsledkem prvotní okupace předmětu, vlastnictví však zakládá až právní titul (Rousseau 2002, s. 30).

Společenská smlouva zprostředkovává státnímu zřízení veškerou moc, kterou by mohl potřebovat pro řízení a ochranu svého lidu. Veškeré jeho jednání musí sledovat jasný cíl - obecné blaho. K tomu je stát vybaven svrchovanou mocí. Může ji však užít pouze v případě, kdy se jedná o záležitost státu prospěšnou. Jinak je každý občan svobodný a nesmí být zatížen. Zároveň zajišťuje občanům rovná práva. Se všemi občany se musí nakládat stejně, suverén nemůže jednomu ukládat více povinností než jiným. Pak by se využití moci suveréna stalo soukromou záležitostí, k čemž ale jeho moc nebyla ustavena. Rousseau zdůrazňuje, že svrchovaná moc není dělitelná. Jedná se podle něj o nepochopení podstaty suveréna, kterého – stejně jako lidské tělo – nelze bez poškození rozdělit na samostatné části (Rousseau 2002, s. 34-36, 39-42).

Dále je nutné odpovědět na otázku, zda je suverén vázán svými zákony. Rousseau tvrdí, že by bylo proti přirozenosti, kdyby suverén vydal zákon, který by sám nemohl překročit. Přirovnává tento případ k obchodníkovi, který by se snažil uzavřít smlouvu sám se sebou, což by samozřejmě nedávalo smysl. Pro občany není třeba žádná záruka pro případ, že by suverén své moci chtěl zneužít. Stát nikdy nejedná proti blahu svého lidu. Jednal by totiž tak i sám proti sobě (Rousseau 2002, s. 28).

4.4 Státní těleso, jak ho uvést do pohybu?

Státní těleso stojí na dvou základních kamenech, bez nichž by nemohlo fungovat. Těmi jsou síla a vůle. Legislativa představuje vůli, pod exekutivou rozeznáváme sílu. Rousseau tyto pilíře přirovnává k člověku, který se dovede pohybovat pouze při spojení obou prvků. Musí se tedy nejdříve rozhodnout, že se chce pohnout, a pak pomocí síly uskutečnit svůj záměr. Zákonodárná moc je představována lidem. Výkonná moc v podstatě umožňuje pouze realizaci zákonodárné činnosti, proto nemá nic společného se suverénem. Rousseau ji staví na stejnou úroveň ostatním zaměstnáním (Rousseau 2002, s. 67-68).

Zákonodárce není držitelem svrchované moci ani nezastává žádný úřad. Bdí nad celým systémem a dává mu základní pravidla, podle kterých má jednat. Zároveň nemá mít žádný podíl na výkonné moci, neboť kumulace vede vždy ke zneužití pravomocí ve svůj prospěch. Důležitou úlohu však zastává lid. Ten musí odsouhlasit všechny zákony, které zákonodárce předloží. Tohoto práva se není možné vzdát. V procesu hledání obecné vůle je nezbytné podrobit návrh jednoho rozhodování všech (Rousseau 2002, s. 51-52).

Spravedlnost pochází od Boha a pro lid je poznatelná prostřednictvím rozumu. Aby spravedlnost mohla být účinná, je třeba zákonů, které ukládají sankce za nespravedlivé chování. Správný zákon musí být nejen spravedlivý, ale zároveň také obecný. Nikdy se nesmí týkat určitého člověka. Je však možné vytvářet zákony, které budou ovlivňovat pouze některé skupiny obyvatel. Zákonem lze také zavést dědičnou monarchii, ale nelze jím vybrat rod, který má vládnout. Zákon je v podstatě spojení obecné vůle a obecného předmětu. Rousseau nazývá státy, kde se vládne dle takto vymezených zákonů, republikou, a to bez ohledu na formu vlády (Rousseau 2002, s. 46-48).

Co je však obecná vůle? Je to taková vůle, která vždy sleduje to, co je pro společnost zrovna nejlepší – je správná. Problém tkví v tom, že občané nemusí vědět, co je pro ně nejlepší. Jak tedy formovat obecnou vůli? Rousseau se na tuto otázku pokouší poskytnout odpověď svérázným způsobem: „*Je to často veliký rozdíl mezi vůlí všech a vůlí obecnou; obecná vůle přihlíží jen k zájmu společnému; vůle všech přihlíží k zájmu soukromému a je jen souhrnem jednotlivých vůlí: ale odečtete od těchto vůlí plus a minus, které se vzájemně ruší, a zůstane jako úhrn rozdílů vůle obecná.*“ (Rousseau 2002, s. 38) Z toho plyne, že pokud společnost řeší problém, je třeba seznámit se se všemi názory, které ve společnosti existují. Poté se extrémy na obou pólech vyruší, čímž získáme obecnou vůli, což je v podstatě střední názorový proud.

Rousseau zaujímá rovněž specifický pohled na sdružování ve spolcích a jejich vliv na obecnou vůli. Předpokládá, že pokud jsou lidé dostatečně informováni v dané problematice a rozhodují se sami za sebe, existuje mezi jednotlivými názory mnoho malých rozdílů. Je tedy snadné získat obecnou vůli. Pokud však ve státě existují spolky, tak se pro každý spolek stane

obecnou vůlí to, co je právě pro něj výhodné. To vede k menší reprezentativnosti a vytváří méně všeobecný výsledek. Správný stát tak spolky vůbec nemá, anebo má naopak ve velkém množství, aby vzniklý průřezový názor byl co nejobecnější (Rousseau 2002, s. 38-39).

Zákonodárce by se měl ve své činnosti zaměřit převážně na dva cíle, a to dosažení svobody a rovnosti. O funkční zákonodárství se jedná ve chvíli, kdy zákony pouze kopírují mezilidské vztahy, čerpají z nich a zároveň je pomáhají zajistit. Cokoli jiného vede ke svárům a oslabení jednoty národa (Rousseau 2002, s. 62-64). Pokud je nutné prosadit zákony, které jsou dobré, ale zároveň zahrnují určitou nesnáz pro lid (např. daně), anebo je jejich obsah příliš vzdálený chápání běžných lidí, je pro zákonodárce výhodné, aby své úmysly zaštitil Božím jménem. Rousseau však upozorňuje, že je potřeba být opatrní, aby to nevyznělo tak, že zákonodárce je šarlatán věštící z křišťálové koule. Je třeba velké moudrosti k fungování tohoto spojení, ale pokud se to povede, přetrvá zákon dlouhou dobu stejně jako např. Židovský zákon. Není na místě ihned spojovat náboženství a zákonodárství, ale je potřebné na ně hledět jako na instituty, jež se mohou vzájemně dobře podporovat a doplňovat (Rousseau 2002, s. 53-54).

Rousseau předkládá velmi zajímavou myšlenku, totiž že je dobré před tvorbou zákonů zjišťovat, zda je na ně lid připraven a jestli je schopen je přijmout. Nepřibližuje sice, jakým způsobem takové zkoumání probíhá, ale nápad je to dle mého názoru dobrý. S úspěchem lze tvořit pouze takové zákony, které odpovídají charakteru občanů. Je nutné vysledovat povahu národa a podle ní se řídit. Národ, stejně jako člověk, prochází určitými fázemi vývoje, „stárnutím“. Nový systém je možné prosadit pouze u mladých národů. Se starými většinou nelze hnout. Způsoby, jakými lze v některých případech národ znovu stvořit, tvoří revoluce a občanské války. Důsledkem občanské války je však v mnoha případech i úplná destrukce státu a je těžké odhadnout, ve kterých případech může dojít k obrození. Další chybou by bylo, pokud by se zákonodárce pokoušel přetvořit povahu svého lidu. Je nezbytné zkoumat rysy každého národa, např. Podle Rousseauova mínění není možné z Rusů vychovat Francouze. Tyto snahy vedou většinou k tomu, že lid nikdy nenajde svou vlastní identitu a může dojít k jeho zániku (Rousseau 2002, s. 55-56).

Základním dokumentem ve státě by měla být ústava. Ta nesmí dávat ani příliš mnoho pravomocí, ani málo. Nastavit správně tuto hranici je mimořádně obtížné, protože její stanovení ovlivňuje řada faktorů jako rozloha státu, počet obyvatel, geografie území, úrodnost půdy atd. Rozhodnout, jakým způsobem by měla fungovat zákonodárná moc, je obdobně nelehký úkol. Obvykle je stát rozdělen na menší území - okresy. Pro každý okres je zákon jinak důležitý a jinak vhodný, pro některé dokonce naprosto nevhodný, pokud jsou v něm např. ustáleny jiné zvyklosti či se nachází v jiném podnebí. Takové menší celky je nesmírně těžké udržovat v poklidu. Často mezi nimi vznikají vnitřní nepokoje. Pokud je stát opravdu velký a vnitřních sporů nastane mnoho, dochází k paralýze a často i k rozpadu národa. Velikost může být příčinou pádu. Proto je dobře napsaná ústava naprostým základem a prevencí před destrukcí (Rousseau 2002, s. 57-59).

Vláda slouží k tomu, aby zprostředkovala komunikaci mezi lidem a suverénem a aby vykonávala jeho vůli. Její správu zajišťuje soustava úředníků, v jejichž čele může stát král nebo králové. Pravomoci vlády upravuje suverén, tedy lid. Může je dle svého uvážení rozšiřovat či zužovat a úředníky dle své vůle nahrazovat (Rousseau 2002, s. 68-69). Vláda samotná je zřízena zákonem, nikoli společenskou smlouvou. Je to jeden z prvních zákonů, který dává státu formu. Tento fakt exekutivu staví do podřadného postavení vůči moci zákonodárné. Shromáždění lidu má vždy právo na změnu formy vlády a i na změnu jednotlivých úředníků, pokud nevykonávají svou pravomoc dle obecné vůle a veřejného blaha. Potíž je v tom, že je někdy nemožné rozpoznat jasnou hranici, kdy už je vláda špatná nebo kdy se ještě řídí obecnou vůlí, která ale zrovna neodpovídá většině. Rousseau prezentuje myšlenku, že shromáždění lidu může zrušit dokonce samotnou společenskou smlouvu, pokud pro to bude většina. Dokonce soudí, že každý občan může vystoupit ze státu, do kterého náleží, a vkročit zpět do přirozeného stavu. Tuto myšlenku však již dále nerozvádí (Rousseau 2002, s. 111-115). To je ovšem škoda, neboť v případě Rousseaua lze pouze polemizovat, zda měl na mysli původní přirozený stav, nebo již ten, kde existovalo vlastnické právo a mnoho nespravedlností. Návratem do takového stavu by totiž lidé svou nelehkou situaci nejspíše o mnoho nezlepšili. Zároveň dostat se do původního "čistého" přirozeného stavu není nadále možné, a to i kvůli vývoji rozumových schopností, které návratu brání.

Je také možné, že měl Rousseau na mysli pouze krátké vystoupení z přirozeného stavu a uzavření nové společenské smlouvy. Možností interpretace se tak nabízí více.

Zajímavý je postoj Rousseaua k občanům, kdy se snaží odpovědět na otázku, jaká vláda je pro národ vhodná. Občané jsou jak tvůrci zákonů, tak jejich příjemci. Rousseau se snaží poukázat na to, že člověk jako jedinec má pouze jeden hlas při tvorbě zákonů, ale je donucován silou celého tělesa je plnit. Čím více obyvatel těleso má, tím menší má jeho hlas váhu a zároveň je tlačěn větší silou. Z toho plyne, že s velikostí státu klesá přímo úměrně míra svobody. Zároveň se více diverzifikují potřeby jednotlivých lidí a je nutné více síly, aby bylo možné kvalitně vládnout. Proto by velké státy měly vládě svěřit více moci. Rousseau předkládá myšlenku, že je třeba vládní síly měnit i v závislosti na celkovém stavu společnosti. Neexistuje tedy jediná vhodná vláda, která by fungovala navždy (Rousseau 2002, s. 70).

Na tomto místě bych chtěla ještě zmínit roli úředníků ve státním zřízení. Sil ve státě je stále stejně, mění se pouze jejich rozvrstvení. Pokud je ve státě mnoho úředníků, původní moc je rozdrobena a stát se stává slabším. Proto zde platí opačné pravidlo, a to že čím je stát větší, tím méně úředníků by jej mělo uvádět v život. Úředníci jsou v neustálém střetu zájmů. Na mysli mají stále svůj individuální prospěch, ale zároveň ještě zájem výkonné moci a nakonec blaho suveréna. Perfektní úředník by měl své zájmy na nule a vládní zájmy až pod suverénovými. Zkušenost ukazuje, že je to naopak. Úředník se nejvíce řídí tím, co chce on, poté zájmy exekutivy a nakonec zájmy suveréna.

Je opravdu těžké tyto dva faktory vyvážit. Pokud vládne mnoho úředníků, celý proces trvá sice dlouho a není tak efektivní, ale méně se zneužívá moc suveréna a respektuje se obecná vůle. Pokud vládne jeden člověk, může být mimořádně efektivní, ale vždy upřednostní svůj prospěch před blahem celého společenství (Rousseau 2002, s. 73-75).

4.5 Charakteristika jednotlivých vládních forem

Rousseau, stejně jako ostatní autoři, rozlišuje tři základní druhy státního zřízení. Demokracii, aristokracii a monarchii. Demokracie je vláda všech občanů, stejný subjekt zastává moc zákonodárnou i výkonnou. Tím subjektem je lid. Rousseau sám říká, že taková vláda je pro člověka příliš dokonalá na to, aby mohla fungovat. Vyžaduje totiž malý stát, kde všichni budou mít relativně stejně majetku (aby si nikdo nezáviděl a nezneužíval svého postavení) a stát bude založen na mravních hodnotách, které by zabraňovaly zneužití moci k upřednostnění soukromých zájmů před těmi veřejnými. Největším problémem, jaký může vzniknout, není korupce vlády, ale korupce zákonodárce, a v případě demokracie je dosažení tohoto cíle relativně nejsnazší. Zároveň je demokracie již ze své podstaty nejvíce náchylná k občanským válkám a nepokojům (Rousseau 2002, s. 77-79).

Aristokracie je vláda úzkého okruhu osob. Vznikají tak dvě právnické osoby: suverén, který reprezentuje moc zákonodárnou, a vláda, která představuje moc výkonnou. Vláda by své zájmy vždy měla podřadit zájmům suveréna a k lidu hovořit pouze jeho jménem. Aristokracie je také nejpřirozenější a první z vlád. Pro kmenovou společnost bylo přirozené, že se řídila radami a rozhodnutími, které vzešly z kruhu stařešinů. Postupně s dalším rozvojem vznikaly také aristokracie volené a dědičné. Nás bude zajímat ta volená, která je dle Rousseaua pravděpodobně nejlepší. Díky ní má lid šanci zvolit do vlády ty nejmoudřejší a nejkvalifikovanější úředníky. Je také více akceschopná díky menšímu počtu rozhodujících osob (Rousseau 2002, s. 80).

Monarchie je vláda jednoho člověka. Tato forma vlády je ze všech nejefektivnější, ale zároveň skýtá největší rizika. Pokud jedna osoba drží veškerou moc, má neustálou tendenci prosazovat své vlastní zájmy před zájmy obecnými. Pokud se král snaží zavděčit lidu a učinit ho šťastným, nikdy nedosáhne spokojenosti. Takto by monarchie samozřejmě fungovat měla, ale králové většinou rychle pochopí, že pro dosažení svých osobních cílů je mnohem lepší vládnout národu sužovanému bídou, který se bude před panovníkem trást (Rousseau 2002, s. 82). Monarchie je nejvhodnější pro velké státy, protože pro své fungování potřebuje šlechtu, královské náměstky a knížata. Vytvářejí spojnici mezi exekutivou a lidem,

kteřá v této formě jinak chybí. Menší státy inklinují k potlačování těchto institutů, proto se pro ně zdá nevhodná. Další problém vyvstane, když král zemře. Volby bývají zdlouhavé, národ je rozhádaný, bohatí si mohou dovolit podplácet a intrikovat, aby byl zvolen jejich kandidát. Této fázi se snaží zabránit institut dědičných monarchií, což v mnoha případech vede k ještě horším výsledkům. Děti vychovávané k vládnutí většinou ztratí cit pro spravedlnost a zdravý rozum. Rousseau říká, že by bylo mnohem lepší ničemu je neučit dříve, než se naučí dobře poslouchat. Poslouchat potřeby svého národa je totiž základem pro dobré vládnutí (Rousseau 2002, s. 84-87).

Je důležité zmínit, že žádná reálná vláda není úplně formálně čistá. Většinou se jedná o spojení jednotlivých prvků, tak jak si země žádá. A jak se pozná dobře fungující vláda? Tou je taková, za které se národ rozmnožuje a je vyšší natalita než mortalita. Špatnou vládu značí pravý opak (Rousseau 2002, s. 89-90, 96).

4.6 O zdravém státu, jeho nemocech a smrti

Rousseau hojně přirovnává státní těleso k člověku. Člověk se rodí a hned po svém narození začíná stárnout, obdobně se tak děje podle Rousseaua se státem. Člověk, který se těší dobré konstituci a silnému zdraví, ale může žít déle než jiní. Stejně tak stát, pokud má kvalitní, pevnou ústavu, může přežít velmi dlouho, nikdy však věčně (Rousseau 2002, s. 101). Státní těleso, aby bylo funkční, musí mít zdravé jednotlivé části, ze kterých je složeno. Srdcem státu je zákonodárná moc, výkonná je jeho mozkem. Pokud špatně funguje srdce, stát rychle umírá. To můžeme dobře pozorovat na starých zákonech. Tam, kde se staré zákony těší velké úctě a lid je spontánně dodržuje, zůstává srdce zdravé a silné. Tam, kde starým zákonům postupně dochází síla a netěší se již respektu, stát již zemřel (Rousseau 2002, s. 102).

K udržení zdravé svrchované moci je třeba, aby se lid pravidelně shromažďoval a vytvářel či revidoval zákony a kontroloval vládu. Pro tento účel je nutné mít nezrušitelně zavedená pravidla, která budou nezávisle určovat, kdy se národ shromažďuje. Četnost shromáždění je vhodné ustavit podle rozsahu výkonné moci. Čím má výkonná moc více pravomocí,

tím častěji by se občané měli shromažďovat. Postup jejich rokování by měl být navíc upraven zákonem. Další otázkou je místo, kde se má lid scházet. Rousseau předkládá velmi originální odpověď. Doporučuje, aby ve státě neexistovalo hlavní město a aby vláda sídlila střídavě ve všech městech daného státu. Dle toho by se tam také scházely příslušné stavy. Tím se zajistí rovnoměrný růst a budou vyslyšeny potřeby celé země, ne pouze jednoho města (Rousseau 2002, s. 104-105).

Vláda, ze své přirozenosti, neustále zkouší sesadit svrchovanou moc a uzurpovat ji pro sebe. Jednoho dne dojde k tomu, že exekutiva svrhne zákonodárnou moc a společenská smlouva skončí. K tomu směřují a nakonec dojdou všechny státy světa. Stejně jako je jisté, že člověk jednou zemře (Rousseau 2002, s. 98).

Rousseau představuje dvě situace, které naznačují zkaženou vládu. Jednou je tzv. zúžení vlády. To znamená, že vláda od demokracie přejde k aristokracii a poté k monarchii. Další situaci souhrnně nazval jako rozpad státu. Jde o stav, kdy vláda převezme svrchovanou moc a vykonává ji sama. Lid již není povinen poslouchat, ale bývá k tomu nucen. V tomto bodě se jakékoli zneužití moci nazývá anarchie – z demokracie se stává ochlokracie, z aristokracie oligarchie a z monarchie tyranie či despotie. Považuji za důležité rozlišit, jaká vláda je tyranská a jaká despotická. Tyran je člověk, který neprávem uchvátil výkonnou moc a začal ji násilně vykonávat. Despota je král, který uchvátil svrchovanou moc a postavil se nad ni. Tyran nutně nemusí být despota, ale despota je vždy tyranem (Rousseau 2002, s. 99-100).

Existuje ještě jeden způsob zániku státu. Když soukromé zájmy lidu převládnu nad zájmem veřejným, národ umírá. Je to stav, kdy lid už nemá zájem o zákony. Začne být líný a jediné, co ho nadále zajímá, je hromadění peněz a vyhýbání se vojenské službě. Peníze zotročují lid. Rousseau tuto lenivou náladu lidu příhodně vymežil v následujících řádcích: „*Když se má jíti do boje, zaplatí voje a zůstanou doma, když se má jíti do rady, jmenují poslance a zůstanou doma. Dík lenosti a penězům mají konečně vojáky, aby zotročili vlast, a zástupce, aby ji prodali.*“ (Rousseau 2002, s. 106-107)

V kvalitně řízených státech mají občané k veřejnému zájmu a obecné vůli mnohem blíže než v těch hůře vedených. Pokud občané přestanou mít zájem chodit na shromáždění, stát již zemřel. Není možné delegovat zákonodárnou moc na kohokoliv jiného než na lid. Občané jsou svrchovanou mocí. Z toho plyne, že zákony, které neprošly schvalovacím procesem od občanů, jsou neplatné. Děje se tak díky obecné vůli, která nemůže být nahrazena rozhodováním několika zástupců. Pokud se lid nechá zastupovat ať už z jakéhokoli důvodu, umírá (Rousseau 2002, s. 107-110).

4.7 Kritika

Rousseauův život a dílo svědčí o tom, že to byla opravdu komplikovaná osobnost. Jedni ho oslavují jako génia, druzí na něm nenechají nit suchou. Oba pohledy jsou nejspíš mého názoru pravdivé. Při čtení jeho děl jsem měla opakovaně pocit, že jeho myšlenky jsou sice krásné, ale poněkud obtížně realizovatelné. Příkladem může být kritiky často zmiňovaná obecná vůle. Je to jistě to nejlepší pro nás všechny, ale návod na její formování, který Rousseau nabízí, je opravdu nedostačující. Dále jeho pojetí přímé demokracie. Opět velmi vznosné myšlenky, které ale v praxi neobstojí. Tímto vzorcem je protkáno celé jeho smýšlení. Dalším nedokonalým bodem je jeho kritika společnosti, na kterou Voltaire ostře odpověděl, že se Rousseau ze všech snaží udělat divou zvěř (Steklač 1989, s. 337-340). Voltaire navíc není zdaleka jediný, kdo takto Rousseauovo dílo vnímal. Souhlasím s autory, kteří spíše než do osvícenství zařazují Rousseaua do preromantického období (Cetl 1985, s. 370-376). Jistě, část jeho tvorby spadá pod osvícenství, ale já v něm vidím beznadějnou snílku, který se prostřednictvím svých zcela nerealistických myšlenek pokoušel změnit svět, což se mu jistě povedlo. Otázkou zůstává, zda je to dobře.

Podobně jako v Lockově případě mi vadí přístup „káže vodu, pije víno“, který Rousseau ukázal minimálně v případě svých dětí. V díle Emil čili o výchově erudovaně poučuje o správné výchově, a přitom sám odložil všechny své děti do sirotčince. Nedivím se, že někteří dokonce zkoumali Rousseauovo psychické zdraví. Jeho život byl jako horská dráha, jednou byl čistý a nadšený jako dítě, jindy neváhal ubližovat svým nejbližším a hanit

všechny hodnoty ve společnosti. Nejlépe obojí najednou. Při čtení jeho děl jsem se neubránila otázce: Tohle je opravdu ono? Velká část jeho myšlenek v celkovém kontextu postrádá smysl a strukturu. Mé rozladění z četby výše zmíněných prací mě přivedlo ke zkoumání duševních onemocnění, kterými s největší pravděpodobností trpěl.

Francouz Demo-le ho již v roce 1918 diagnostikoval jako paranoidního schizofrenika (Vacek 2008). Názory se však různí. Paul Johnson v něm vidí velkého mluvku, který si pořád na něco stěžuje a svaluje vinu na všechny okolo sebe. Považoval se za génia, kterému všichni způsobují utrpení, které si nezaslouží. To, že sám byl mistrem podvodu a lži, mu unikalo. Často lhal, vymýšlel si, byl považován za hypochondra, velmi pravděpodobně byl masochista trpící psychózami a paranoiou (Johnson 1995, s. 9-36).

Dokonce i kapitola, která vypadá jako záblesk ctnosti – jeho celoživotní vztah s Terezou, se v Janatově interpretaci obrací v další výplod jeho nemoci. Rousseau ve svém Vyznání sám uznává, že ji ani na okamžik nemiloval. Poskytovala mu pouze uspokojení jeho masochistických potřeb. Dokonce jeho časté urologické problémy jsou spojovány s jejich sexuálním životem a Rousseauovou zálibou v uretrální masturbaci, kterou mu pravděpodobně Tereza jako jedna z mála byla ochotná poskytovat (Janata 2001).

Následky jeho myšlenek jsou však dalekosáhlé. Náhled na konkrétní důsledky se ale různí. Jedni Rousseauovi připisují ideový základ pro jakobínský teror či totalitní režimy. Obviňují ho, že se stal vzorem pro Marxe. Druzí ho vidí jako neškodného teoretika, jehož myšlenky tyto interpretace vůbec nepřipouštějí. Další ho vidí jako velkého zastávce liberální demokracie a republikánství, jako inspiraci pro Imanuela Kanta či Johna Rawlse. V neposlední řadě je považován za praotce Velké francouzské revoluce (Bertram 2010, Naxera-Stulík 2013, s. 118-119, Rawls 1995, Znoj 2008).

Rousseauovy myšlenky jsou jistě zajímavé, ale přiznám se, že je pro mě těžké smířit se s tím, že jeden z největších filosofů, ze kterého čerpáme dodnes, měl uvnitř ohromnou temnotu a nemocí zakalenou, zvrácenou mysl.

5 Komparace

Tato kapitola srovnává díla jednotlivých autorů a komparuje nejvýznamnější body jejich teorií. Existuje mezi nimi mnoho styčných oblastí, kdežto v jiných částech se naopak výrazně odlišují.

5.1 Přirozený stav

Každý z autorů věnoval přirozenému stavu odlišnou pozornost. Hobbes pravděpodobně nevěřil, že takový stav vůbec kdy existoval, proto o něm pojednává spíše ve stručnosti a v teoretické rovině. Pro Rousseaua bylo toto téma naopak naprosto zásadní a jeho popisu věnoval velkou část své knihy. Locke jde střední cestou mezi oběma autory. Považoval přirozený stav za důležitou součást svojí teorie, ale nezabýval se jím až tak podrobně.

Hobbes do svých teorií v hojné míře zahrnul popis psychických pochodů člověka. Proto se i zde zaměřil spíše na popis lidských vášní a vlastností, které podmiňovaly uzavření společenské smlouvy, než na exaktní popis přirozeného stavu. Člověk je pro něj jedinec myslící hlavně na sebe a svůj prospěch. Vidí v jeho povaze tři základní negativní prvky - touhu po úspěchu, přirozenou nedůvěřivost a soupeřivost (Hobbes 2005, s. 88). Tyto vlastnosti člověka neustále přivádějí do konfliktu s ostatními a vyvolávají nekonečné boje ať už o přežití, moc či slávu. Lidstvo je ve válce samo proti sobě. Je to stav, kdy má každý právo konat dle svého mínění bez ohledu na druhé. Přirozený zákon, jenž je poznatelný prostřednictvím rozumu, říká, že lidstvo má ze všech sil usilovat o mír. Pokud však jeho dosažení není možné, lze bránit svůj život jakýmkoli prostředky. Sám o sobě tento zákon ale nezajistí, aby skončila válka a byl zajištěn mír. Proto je třeba uzavřít společenskou smlouvu a ustavit suveréna, jenž bude krotit lidskou povahu. Charakteristiky Hobbesova přirozeného stavu jsou tedy chaos, strach, boj.

Locke se na problematiku dívá z jiného úhlu. Člověk v přirozeném stavu je stejně jako v případě Hobbesa svobodný, rovný ve svých právech a smí dělat cokoli, co chce. Locke ale přisuzuje zákonům rozumu větší důležitost. Zákony poznané rozumem není možné beztrestně překročit. Společnost má právo ztrestat případného viníka. Přirozený zákon v chápání Locka říká, že nikdo nesmí ničit život, zdraví či majetek druhých. Člověk zároveň vystupuje jako součást jakéhosi Božího řádu, podle kterého nad sebou nemá plnou moc, nesmí tedy spáchat sebevraždu ani usmrtit druhé (výjimkou je sebeobrana a trest). Popis přirozeného stavu u Hobbesa i Rousseaua náboženský motiv postrádá. Přirozený stav tak dle Locka nebyl stav, kde by se každý snažil těžit z utrpení druhých, jako v pojetí Hobbesa. Dle Locka se jedná spíše o stav, kde lidé relativně spokojeně fungovali, pouze po čase zatoužili po větších jistotách a větší ochraně života i majetku.

Hobbes i Locke předpokládají, že spolu lidé hojně interagovali a že je to pro ně přirozené. Rousseau se snaží prosadit myšlenku, že člověk se zrodil k samotářskému způsobu života a když někoho potkal, raději se vyhnul bojům i větší interakci. Každý si šel svou vlastní cestou. Rousseau je přesvědčen, že takový život byl pro člověka to nejlepší. Nic mu nechybělo, byl prostý barbar neznající vášně a nevěděl, jak pořádně využívat rozum. Člověk byl absolutně svobodný. Rozum, stejně jako pozvolně vznikající kmenovou společnost, vidí Rousseau jako počátek zhouby lidského štěstí. To je velký kontrast oproti předchozím autorům. Pro něj je motivem, kterým se lidé mají řídit, soucit. Ten je člověku vrozený stejně jako pud sebezáchovy. Oba v přirozeném stavu nahrazují zákony. Lidé se od přírody mají chovat tak, aby neškodili druhým. Úplný rozklad nastal, když došlo k uvědomění, že si člověk může přivlastnit okolní předměty. Rozvoj společnosti, rozumu a vznik vlastnického práva vzbudily v člověku touhu po bohatství a moci, stejně jako touhu mít pořád více. Tak se člověk naučil krást, zabíjet a lstivě jednat s druhými. Prohlubovaly se společenské nerovnosti a chudší se stali otroky bohatých. Společenskou smlouvu bylo nutno uzavřít, aby byl nastolen řád, který by alespoň částečně ochraňoval ostatní.

5.2 Společenská smlouva

Pro snadnější pochopení, jaký význam měl akt uzavření společenské smlouvy pro každého z autorů, uvedu citace z jejich děl.

„Autorizuji a vzdávám se svého práva na sebevládu ve prospěch tohoto člověka nebo tohoto shromáždění pod podmínkou, že se ty stejným způsobem vzdáš svého práva v jeho prospěch a autorizuješ veškeré jeho jednání.“ (Hobbes 2015, s. 120)

„A takto každý člověk tím, že souhlasí s jinými, aby utvořili jedno politické těleso pod jednou vládou, zavazuje se každému z oné společnosti, že se podrobují rozhodnutí většiny a že je jím zavázán.“ (Locke 1965, s. 185)

„Každý z nás dává svou osobu a všechnu svou moc pod nejvyšší řízení obecné vůle; a přijímáme zároveň každého člena jako nedělitelnou část celku.“ (Rousseau 2002, s. 25)

Hobbes stejně jako Rousseau vnímá akt uzavření společenské smlouvy jako vzdání se všech svých práv a původní absolutní svobody ve prospěch nového tělesa. Oba argumentují, že pouze tak lze zajistit, aby si lidé nezáviděli a aby zavládla rovnost. Pokud se každý vzdá všeho, nebude mít žádný více než jiný. To však nově vzniklému suverénu dá právo v podstatě na cokoli. Výměnou za to garantuje suverén lidu v případě Hobbese bezpečí a dle Rousseaua politická práva a účast na řízení státu. Locke se dívá na společenskou smlouvu odlišně. Stát má sloužit lidu, ne mu vládnout. Proto se lidé vzdávají pouze části svých práv a svobod, navíc pouze v míře, jež je nezbytná. Zavazují se, že se nebudou bouřit proti rozhodnutí většiny a budou ctít legitimní zákony. Více po nich však nemůže být žádáno.

5.3 Suverén, suverenita a řízení státu

Nově vzniklý suverén má povinnost pečovat o blaho svého lidu, jeho život, zdraví, ochranu vlastnictví a má právo a povinnost trestat prohřešky proti zákonu a společnosti. Pod pojmem suverén a jakým způsobem by měl být organizován a řízen si však každý z autorů představuje zcela odlišné věci.

Pro Hobbesa se lidé vzdávají svojí absolutní svobody a práv ve prospěch míru. Jde tedy především o ochranu jejich života. Až následně suverén zákonem zavádí vlastnické právo a další instituty. Lidé předají svou moc nově zřízenému tělesu, které oplývá vlastní vůlí a jen ono dokáže rozeznávat, co je dobré a co špatné. Občanům toto právo již nenáleží, neboť se ho nenávratně vzdali. Již nemohou uzavřít novou smlouvu a ani vypovědět stávající. Při řízení státu se s nimi v podstatě nepočítá. Suverén – Leviathan, kumuluje veškerou moc ve svých rukách a tato moc není dělitelná. Hobbesovým hlavním zájmem je nastolit a udržet mír za každou cenu. Proto se nedívá na dělbu moci jako na správný způsob vedení státu. Upozorňuje na riziko jejího snadného zneužití, které může oslabit suveréna, způsobit občanské války a nakonec zánik státu.

Pro Hobbesa v podstatě není důležité, zda získá suverenitu shromáždění, jedinec, nebo všichni. Důrazně však doporučuje absolutistickou monarchii právě kvůli nejsnazší kumulaci moci a největší stálosti. Pro realizaci suverénových zájmů může vybrat úředníky nebo svěřit správu určitých agend sdružením. Ty ale vždy musí jednat dle suverénových pokynů. Zákony by měly splňovat určité formální náležitosti a musí být ve prospěch občanů. Co je však nejlepší pro lid určuje opět suverén. Může regulovat obchod, vybírat daně, zabavovat majetek, trestat i zbavovat životů. Stále však pro suveréna, stejně jako pro všechny ostatní, platí přirozený zákon, tedy nečiň druhým to, co nechceš, aby oni činili tobě. Může se však stát, že kontrakt je rozváznán, pokud suverén zanikne nebo se vzdá svého práva.

V Lockově teorii můžeme vidět mnoho odlišností. Vlastnické právo pro něj v žádném případě neustanovil stát. Existovalo od prvopočátku. Lidé prostřednictvím své práce získávali komodity. Stát také vzniká i kvůli lepší ochraně vlastnického práva. Rousseau obdobně

uznává, že se vlastnictví vyskytovalo již před vytvořením státu, ale vnímá ho spíše negativně. Vidí v něm počátek nerovnosti, dle jeho názoru je pro člověka nepřírozené a špatné. V přírozeném stavu má totiž vše patřit všem. Locke také jako jediný přdestírá, dle mého názoru, jedinou prakticky použitelnou teorii pro správu státu.

Jak již bylo řečeno, Hobbes přikládá suverénovi, řekla bych, až magickou schopnost určovat, co je pro občany dobré. Rousseauovo pojetí obecné vůle, která je neomylná, ale vlastně se úplně neví, jak ji získávat, je na tom obdobně. Locke představuje rozhodování na základě většiny. Nemusí být sice vždy dokonalé a výsledek rovněž nemusí být nejlepší, ale tento způsob vedení se nám zdá být blízký a představitelný. Taktéž jeho rozvržení moci ve státě je pro nás lépe uchopitelné. Rozděluje je na zákonodárnou, výkonnou a federativní. Federativní však bývá spjata s výkonnou a jedná se o pravomoc vyhlašovat válku a uzavírat mír. Zákonodárná moc je nejvyšší ve státě a měla by být přísně oddělena od moci výkonné, které je nadřazena. Suverenita pochází od lidu a ten má tedy právo legislativní sbor odvolat či zvolit nový. Sbor má zase pravomoc odvolávat a ustavovat vládu a vydávat zákony, které ji budou omezovat. Pokud lidé považují vládu za špatnou, mohou ji svrhnout silou. Na rozdíl od Hobbesova pojetí vidí Locke v kumulaci moci to největší nebezpečí pro blaho lidí. Jmenuje výslovně monarchii, která je ke zneužití pravomocí nejnáchylnější. Do popředí se pak snadno může dostat zájem monarchy. Obecně vzato má vláda omezit svou činnost především na provádění zákonů a s tím související správu. Locke dokonce připouští, že lidé mohou odejít stát opustit a usadit se na jiném místě. Mohou založit i nový stát, pokud chtějí. Z jeho postoje jasně plyne, že stát má být skutečně podřízen lidem, kteří mohou konat vše pro zajištění svého blaha.

Rousseauova koncepce se mi jeví jako nejobtížněji pochopitelná. Lidé společenskou smlouvou odevzdají svá práva suverénovi a vznikne stát. Suverénem je v tomto případě ovšem sám lid jakožto sdružení všech občanů. Zároveň Rousseau stejně jako Hobbes zastává názor, že státní moc je nedělitelná. Avšak vzápětí ji svým způsobem dělit začíná, uznává totiž moc zákonodárnou a výkonnou. Zákonodárná moc ovšem není součástí suveréna, nýbrž stojí nad celým systémem. Její rolí je tvořit zákony. Všechny zákony, které vydá, podléhají ještě schválení lidem suverénem. Exekutiva má být od legislativy oddělena. Rousseau nepovažuje

žádný způsob vlády za lepší či horší. Pro něho státy, kde zákonodárná moc funguje dle výše uvedených pravidel, jsou republikou a zároveň tedy dobrou vládou. Co přesně má vláda vykonávat, určuje suverén. Špatnou vládu může rozpustit a, pokud je to vůle většiny, dokonce zrušit společenskou smlouvu a vrátit se do přirozeného stavu.

Závěrem této kapitoly uvádím dvě tabulky pro snadnější pochopení rozdílů. První se týká charakteristiky přirozeného stavu, druhá pak suveréna a státu jako takového.

Tabulka č. 1 - Přirozený stav

Přirozený stav			
Kategorie/Autor	Hobbes	Locke	Rousseau
Charakter	boj všech proti všem	spolupráce	zlatý věk/otroctví
Vůdčí motiv chování	sebezáchova	rozum	soucit/rozum
Existence vlastnictví	ne	ano	nejprve ne, poté ano
Forma svobody	neomezená	omezená	neomezená
Důvod pro uzavření společenské smlouvy	ukončení válečného stavu	dosažení lepší ochrany práv	stvoření spravedlivého řádu

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka č. 2 - Stát a pojetí suverenity

Stát a pojetí suverenity			
Kategorie/Autor	Hobbes	Locke	Rousseau
Primární funkce státu	mír, ochrana života	obecné blaho, garance základních práv	rovnost, obecné blaho
Nejlepší státní forma	absolutistická monarchie	není	republika
Držitel suverenity	Leviathan (stát)	lid	lid
Dělba moci	ne	ano	ne
Právo na odpor či zrušení	ne	ano	ano

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Jednou z nejzajímavějších a nejpřínosnějších částí mého psaní bylo zkoumání života autorů. Velmi mě překvapilo, jak dokáže životní příběh naprosto změnit první dojem z některých myšlenek. Příklad lze najít u každého z nich. Hobbesova teorie kupříkladu vyznívá velmi tvrdě. Hobbes na několika místech svého díla vyjadřuje nedůvěru k lidské povaze, kdy v podstatě tvrdí, že lidé potřebují tvrdou ruku, která dokáže zkrotit temné stránky, jež člověka ovládají. V lidech skoro jako by viděl hrozbu. Státní instituci přímo ohrožuje lidská touha po větší svobodě, právech a nejhorší je neustálé stěžování si na vše možné. Hobbes obhajuje absolutistickou monarchii jako nejbezpečnější z vlád, přitom je taková vláda mimořádně snadno zneužitelná, ale to jako kdyby nevnímal. Poté, když jsem měla prostor uvědomit si, jak ho mohla ovlivnit občanská válka a jakou hrůzu měl z možnosti opakování situace, jeho teorie vyznívá o mnoho měkčeji. Najednou lze rozeznat jeho starost o občany, že je spíše jako otec, který je tvrdý na své děti, protože o ně má strach. Zároveň je ale miluje z celého srdce a chce pro ně jen to nejlepší. S tímto pohledem také přichází uvědomění, že lidem přiznává mnoho práv a možností, uznává jejich rovnost a potřebu ochrany a dobré vlády, jen to vždy výslovně nezdůrazňuje. Jeho teorie vytváří zajímavý kontrast k ostatním autorům a nabízí na fungování státu jiný náhled.

Podobně zajímavý obrat lze zažít u Johna Locka. Vnímám, že jeho myšlenky jsou pro naši společnost naprosto zásadní, ať už jde o pojetí vlastnictví nebo podíl na vzniku liberalismu a doktríny přirozených práv. Prosazoval rovná práva pro všechny, ochranu života, zdraví a vlastnictví, jako naprosto přirozené a nezcižitelné hodnoty. Když se však člověk zaměří na jeho život, který byl prosycený obchodem s otroky, neubrání se pochybnostem o jeho slovech. Zůstává pro mě stále největším otazníkem a přiznám se, že si nejsem jistá, co si o něm myslet. Jeho teorie společenské smlouvy je však víceméně konzistentní a obsahuje mnoho myšlenek, které jsou aktuální i dnes. Například jeho důraz na zákonodárnou moc. Přisuzuje jí vyšší váhu nežli výkonné moci a soustředí se na její kvalitní fungování. Zároveň připomíná, že stát má sloužit lidem a ne lid státu.

Nakonec Rousseau, jehož teorie je stejná, jako byl jeho život. Vzletná a okázalá, ale zároveň bohužel také neuspořádaná a nedomyšlená. Nabízí však originální pohled, který může být inspirující. Jeho teorie působí mírně zmateně nejspíše i proto, že v kapitolách často přeskakuje od jednoho tématu k druhému. Používá květnatý jazyk a jeho myšlenky občas připouští různé interpretace. I po dlouhém zkoumání bych o sobě netvrdila, že přesně vím, co si představoval pod obecnou vůlí. Když jsem se zaměřila na hlubší poznání Rousseauova života, neubránila jsem se lehkému šoku, jehož příčiny jsou vysvětleny v kapitole 4.7. Myslím, že jeho psychické problémy mohou úzce souviset se zmateností a silným citovým zabarvením některých jeho prací. Nedá se mu však upřít, že pro občany chtěl zajistit mnoho práv, viděl v nich silného suveréna, spojoval s nimi veškerý státní život a dokonce samotnou existenci státního zřízení. Velký důraz kladl na svobodu a spravedlnost, po které pravděpodobně upřímně toužil.

Jaké však byly skutečné motivy autorů nejspíše nikdy nezjistíme. Neoddiskutovatelně se stali součástí naší kultury, jež je vystavěna na jejich myšlenkách. Byli mnohokrát interpretováni a dezinterpretováni, a to vše tvořilo náš svět. Dále je fascinující, kolik styčných bodů se dá najít mezi Rousseauem a Hobbesem, kteří se nachází v podstatě na opačném názorovém pólu. Například jejich formulace textu společenské smlouvy si je velice podobná a Rousseau svým způsobem také odmítá dělbu moci. Locke v mnoha ohledech stojí mimo rámec. Nedává státu tolik práv a nahlíží na jeho fungování jinak. V jeho teorii lze nalézt největší podobnosti s dnešním uspořádáním společnosti. Škoda jen, že se v mnoha případech odkazuje spíše na Boha a jím vytvořený řád než na rozum, který sám tak prosazuje.

Cílem práce bylo odpovědět na úvodní otázky, které se týkají existence, vzniku a fungování státu. Stejně tak bylo mým cílem provést celkovou analýzu a komparaci teorií společenské smlouvy Thomase Hobbesa, Johna Locka a Jean-Jacquesa Rousseaua. Předpokládala jsem, že autoři poskytují na mé dotazy vcelku komplexní a srozumitelné odpovědi. Jejich teorie jsou však mnohem složitější, než jsem se domnívala. Ze zkoumání vyplývá, že ač se autoři v některých bodech shodují, v některých se zase výrazným způsobem rozcházejí. Rovněž se ukazuje významný vliv prostředí a událostí, které autoři během života prožili, na formování jejich myšlenek a teorií. Není snadné texty uchopit a hlavně pochopit tak, jak sami zamýšleli.

Paradoxně nejjasnější a nejpřehlednější teorií pro mě byla ta Thomase Hobbesa, který se dnešnímu pojetí státního zřízení nejvíce vzdaluje. Z teorií společenské smlouvy plyne, že stát vznikl proto, aby nás jako lid, jenž jej stvořil, ochraňoval a rozvíjel naše blaho. My mu za to postupujeme část svých práv, včetně práv represivních, a slibujeme, že budeme dodržovat legitimní zákony. Zdrojem státní suverenity je lid.

Během psaní mě oslovila celá řada dalších témat, která mohou sloužit jako inspirace pro budoucí tvorbu. Domnívám se, že by bylo velmi přínosné zkoumat, co si občané ČR představují pod pojmem teorie společenské smlouvy, a jak vnímají své postavení vůči státu. Neméně zajímavé by bylo hlubší prozkoumání životních událostí jednotlivých autorů a jejich vliv na společenskosmluvní teorie. Více pozornosti lze také věnovat mapování autorů, kteří se myšlenkami Hobbesa, Locka a Rousseaua inspirovali. Jako příklad bych uvedla jednoho z nejvýznamnějších následovníků teorie společenské smlouvy Locka a Rousseaua, Johna Rawlse, a jeho významné dílo *Teorie spravedlnosti (A Theory of Justice, 1971)*.

Jak již bylo řečeno v úvodu, s teorií společenské smlouvy úzce souvisí pojetí legitimacy státního řízení. Česká republika je svrchovaný stát a jejím základním a nejdůležitějším právním předpisem, na kterém je založena, je Ústava ČR. Ústavní soud v nálezu Pl. ÚS 33/97 ze dne 17. 12. 1997 píše: *“Moderní demokratická psaná ústava je společenskou smlouvou, kterou se lid představující ústavodárnou moc ustavuje v jedno politické (státní) těleso, zakotvuje vztah individua k celku a soustavu mocenských (státních) institucí.”* Ústavní soud tedy označil Ústavu za společenskou smlouvu, která legitimizuje Českou republiku jako státní řízení.

Někteří myslitelé, jako např. Malenovský, ve svém článku *O legitimitě a výkladu české Ústavy na konci století existence moderního českého státu (2013)* ale zpochybňují dostatečnou legitimitu Ústavy. *“Z provedeného výkladu za prvé plyne, že rozhodnutí o vzniku, koncepci i obsahu Ústavy ČR bylo učiněno úzkým okruhem osob. Ty do textu promítly své vlastní představy o ústavě. Z objektivních důvodů (překotnost politického vývoje) i z důvodů subjektivních (málo fungující komunikace mezi politickými stranami, mezi politiky a odbornou obcí, jakož i mezi politiky a širokou veřejností) takto vytvořená ústava nebyla schopna*

vyjádřit vůli lidu coby originárního ústavodárce. Není proto divu, že Ústava nepožívá obecné spontánní podpory mezi občany, kteří ji stěží mohou považovat za „svou“. (Malenovský 2013, s. 745-772)

Je pravda, že z hlediska pojetí společenské smlouvy má proces, který stvořil Ústavu, jisté rezervy. Pokud se na věc budeme dívat touto optikou, bylo by na místě vytvořit Ústavu novou, na jejíž tvorbě by se mohl lid aktivně účastnit. Můj osobní názor však je, že poselství společenské smlouvy může našim občanům posloužit lépe i jiným způsobem. Aby bylo možné uzavřít novou Ústavu jako společenskou smlouvu, je nutné mít informovaný národ, který si je vědom svých práv a povinností. Myslím, že by byl velký úspěch, kdybychom si jako společnost dokázali připomenout, jaké jsou naše pravomoci, jakým způsobem můžeme jako suverén fungovat, jaké jsou hodnoty, které chceme hájit, a jak přesně nám stát má sloužit. Z teorií společenských smluv můžeme čerpat, jakým způsobem lze stát vést, a naopak čemu se máme vyhnout. Připomínají nám, že se můžeme bránit, pokud máme pocit, že státní moc není řízena dobře. Naše kultura je na nich postavena. Netvrdím, že to problém vyřeší. Chtít však po národu, který pravděpodobně není plně obeznámen se svými právy a svou mocí, aby tvořil nový dokument, na kterém bude záviset všechno, mi přijde přehnané.

Dle Rousseauova pojetí je náš stát však již mrtev. Pevně doufám, že tomu tak není.

Seznam literatury a dalších pramenů

BERTRAM, Christopher. Jean Jacques Rousseau. [online]. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [26. 5. 2017]. [cit. 2. 4. 2019]. Dostupné na <https://plato.stanford.edu/entries/rousseau/>

CETL, Jiří. *Průvodce dějinami evropského myšlení*. Praha: Panorama, 1985

ČECHÁK, Vladimír. Místo předmluvy. In: J. J. Rousseau. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989

DYZENHAUS, David. Hobbes and the Legitimacy of Law. *Law and Philosophy*. 2001, č. 5(20)

FARR, James. Locke, Natural Law, and New World Slavery. *Political Theory*. 2008, č. 36(4)

GOLDIE, Mark. Introduction. In: J. LOCKE. *Locke: Political Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002

HOBBS, Thomas. *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha: OIKOYMENH, 2015

JANATA, Jaromír. *Masochism: The Mystery of Jean-Jacques Rousseau*. Danbury: Rutledge Books (USA), 2001

JOHNSON, Paul. *Intelektuálové. Jean Jacques Rousseau: „Zajímavý blázen“*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995

KRSKOVÁ, Alexandra. *Dějiny evropského politického a právního myšlení: (kapitoly z dějin)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003

LOCKE, John. *Dvě pojednání o vládě*. Praha: Československá akademie věd, 1965

MACK, John. *John Locke*. New York: Continuum, 2009

MALENOVSKÝ, Jiří. O legitimitě a výkladu české Ústavy na konci století existence moderního českého státu. *Právník*, Praha: AV ČR, Ústav státu a práva, 2013, č. 152(8)

Nález ÚS ze dne 17. 12. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 33/97, publikovaný pod č. 30/1998 Sb. n. u. ÚS.

NAXERA, Vladimír a Ondřej STULÍK. *Teorie společenských smluv: analýza vybraných novověkých konceptů*. Brno: Václav Klemm, 2013,

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006

RAWLS, John. *Teorie Spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995

ROGERS, John. Hobbes and his Contemporaries. In: P. SPRINGBORD (ed.) *The Cambridge Companion on Hobbes's Leviathan*. New York: Cambridge University Press, 2007

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Význání*. Praha: Odeon 1978

RYAN, Adam. *On Politics: A History of Political Thought: From Herodotus to Present, Book 2: From Hobbes to Present*. New York: Liveright Publishing Corporation, 2012

SCHMITT, Carl. *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press, 2005

STEKLAČ, Vojtěch. *Příběhy slavných. Rousseau*. Praha: Práce, 1989

VACEK, Jaroslav. Jean Jacques Rousseau a jeho „Vyznání“. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2008, č.104(6,7)

VEČEŘA, Miloš. *Legalita a legitimita veřejné moci a práva v moderní a postmoderní době*. In: Sborník příspěvků ze seminářů sekce sociální patologie, Zátoň u Českého Krumlova 5.-7. dubna 2000, Zátoň u Českého Krumlova 25.-27. dubna 2001. Praha: Masarykova sociologická společnost, 2002

WARD, Lee. *John Locke and Modern Life*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010

ZNOJ, Milan. Rousseauův krok od „Původu nerovnosti“ ke „Společenské smlouvě“. In: M. Loužek (ed.). *Jean-Jacques Rousseau. 230 let od úmrtí*. Praha: CEP, 2008

ŽALOUDEK, Karel. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 2004

Abstrakt

Práce se zabývá teoriemi společenských smluv filozofů Thomase Hobbesa, Johna Locka a Jean-Jacquesa Rousseaua. Vychází zejména z děl Leviathan Thomase Hobbesa, Druhého pojednání o vládě Johna Locka a z Rozprav a O společenské smlouvě Jean-Jacquesa Rousseaua. Autoři ve svých teoriích představují správné fungování státu a jeho zrod uzavřením společenské smlouvy. Cílem práce je prozkoumat teorie společenských smluv v pojetí těchto tří významných autorů a metodou komparace zjistit, jak spolu souhlasí ve stěžejních bodech svých děl. Těmi jsou přirozený stav, akt uzavření společenské smlouvy, suverén, suverenita a organizace státního zřízení. Ze zkoumání vyplývá, že se autoři v některých bodech shodují, v některých se naopak výrazným způsobem rozcházejí. Zároveň se ukazuje významný vliv prostředí a událostí, které autoři během života prožili, na formování jejich myšlenek a teorií. V samotném závěru práce následuje zamyšlení nad legitimitou Ústavy ČR a přínosem teorií jmenovaných autorů pro dnešní společnost.

Klíčová slova

přirozený stav

teorie společenské smlouvy

suverenita

organizace státního zřízení

legitimita

dělbá moci

Abstract

The diploma thesis is focused on social contract theories, as presented by the philosophers Thomas Hobbes, John Locke and Jean-Jacques Rousseau. My research is based on Leviathan by Thomas Hobbes, Second Treatise of Government by John Locke and Discourses and The Social Contract by Jean-Jacque Rousseau. In their respective theories, these authors present their opinions on how any state comes to life through entering into a social contract and how it should operate. The aim of my thesis is to look into their theories and using method of comparison to determine how they correspond with each other on the fundamental aspects of their ideas. These include the natural state, the act of entering into a social contract, the sovereign, sovereignty and the order of state establishment. The research suggests that although the authors agree on some points, in some cases they differ significantly. It also shows the significant influence of the environments and events experienced by the authors during their lives, on the formation of their thoughts and theories. At the very end of the thesis there is a reflection on the legitimacy of the Constitution of the Czech Republic and the contribution of the theories of appointed authors to today's society.

Key words

natural state

social contract theory

sovereignty

order of state establishment

legitimacy

division of power